

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

«Методика використання джерел з історії УПА у національно-патріотичному вихованні учнів на уроках історії України»

студента IV курсу, групи СОІ-41
предметної спеціальності
014.03 Середня освіта (Історія)

Клим'юка Богдана Івановича

Керівник:

Галицька-Дідух Тамара Вячеславівна

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Паска Богдан Валерійович

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади використання історичних джерел на уроках історії.....	9
1.1 Поняття та класифікація історичних джерел.....	9
1.2 Письмові, усні та візуальні історичні джерела: особливості аналізу.....	14
РОЗДІЛ 2. Виховний потенціал історії УПА для національної свідомості та патріотизму учнів.....	21
2.1 Теоретичні засади національно-патріотичного виховання.....	21
2.2 Історичний аспект діяльності Української повстанської армії.....	28
РОЗДІЛ 3. Методика використання джерел з історії УПА на уроках історії України.....	41
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	64

ВСТУП

Актуальність дипломної роботи. У сучасних умовах, коли Україна продовжує екзистенційну боротьбу за свою незалежність і територіальну цілісність, звернення до історичного досвіду національно-визвольних змагань набуває безпрецедентної актуальності. Історія Української повстанської армії (УПА) є унікальним феноменом, який демонструє найвищі зразки самопожертви, самоорганізації та готовності захищати Батьківщину. Державна політика України, закріплена в Конституції та «Стратегії національно-патріотичного виховання», визначає формування громадянської свідомості молоді на прикладах героїчної боротьби українського народу як стратегічний пріоритет національної безпеки.

Водночас в умовах цифровізації освіти та інформаційної війни традиційні методи викладання потребують оновлення. Вивчення джерел з історії ОУН та УПА (писемних, візуальних, усних) на уроках історії виступає не лише засобом передачі фактології, а й потужним інструментом для розвінчування багаторічних стереотипів радянської та російської пропаганди. Використання автентичних документів дозволяє змістити фокус вивчення історії з віктимної (жертвовної) на героїко-прагматичну парадигму, формуючи в учнів критичне мислення, медіаграмотність та діяльнісний патріотизм. Актуальність теми зумовлена також суперечністю між високим державним запитом на якісне національно-патріотичне виховання засобами історії та недостатньою розробленістю методичних підходів до використання джерел з історії УПА в шкільній практиці.

Об'єкт дипломної роботи – процес національно-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти на уроках історії України.

Предмет дипломної роботи – методика використання історичних джерел з історії Української повстанської армії як засіб формування національної свідомості, патріотизму та критичного мислення учнів.

Мета дипломної роботи – теоретично обґрунтувати та розробити теоретичному обґрунтуванні та розробці методики використання джерел з історії

Української повстанської армії (УПА) у процесі національно-патріотичного виховання учнів на уроках історії України в закладах загальної середньої освіти.

Для реалізації мети необхідно виконати такі **завдання**:

- розкрити сутність поняття «історичне джерело» та охарактеризувати основні підходи до класифікації історичних джерел;
- Визначити особливості аналізу письмових, усних та візуальних історичних джерел у шкільному курсі історії;
- з'ясувати теоретичні засади національно-патріотичного виховання учнів засобами історичної освіти;
- дослідити історичні аспекти діяльності Української повстанської армії та їх значення для формування національної пам'яті;
- визначити виховний потенціал джерел з історії УПА у формуванні національної свідомості та патріотичних цінностей учнів;
- розробити методичні рекомендації щодо використання письмових, усних і візуальних джерел з історії УПА на уроках історії України.
- Обґрунтувати педагогічну ефективність застосування історичних джерел з історії УПА у навчально-виховному процесі закладів загальної середньої освіти.

Стан наукової розробки дипломної роботи. Теоретико-методологічною основою нашого дослідження слугують праці класиків і сучасників джерелознавства та методики навчання історії: І. Крип'якевича [29], І. Міронової [45], О. Пошетун [35; 46], І. Мороз [30], П. Мороза [31] та Л. Войтко [16]. Психолого-педагогічні аспекти національно-патріотичного виховання розкрито в працях М. Боришевського [14], К. Журби [23], Л. Савченко [36], Я. Марченка [26]. Зокрема, І. Міронова [45] розглядає основні підходи до класифікації історичних джерел, особливості їхнього аналізу та значення для історичних досліджень. І. Мороз [30] у своїх працях досліджує класифікацію історичних джерел у науковій спадщині Івана Крип'якевича, а також визначає критерії відбору джерел для шкільних підручників та методичні прийоми роботи з ними. Л. Войтко аналізує особливості застосування візуальних матеріалів на уроках

історії, а О. Пошетун обґрунтовує роль візуальних джерел у формуванні критичного мислення школярів.

Вагомий блок джерел і наукових праць стосується історії Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. Історичний контекст діяльності ОУН та УПА висвітлено з опорою на дослідження І. Патріляка [33], Т. Галицької-Дідух [17], О. Бухала [15] та ін. Особливе значення має дослідження Г. Папакіна [32], присвячене класифікації джерел з історії ОУН і УПА та аналізу документів повстанського походження. Історичний контекст діяльності УПА висвітлюється у матеріалах Українського інституту національної пам'яті, Служби зовнішньої розвідки України та публікаціях Радіо Свобода. Цінними для розуміння боротьби українського визвольного руху є інтерв'ю історика Івана Патріляка [33]. Проблеми радянської політики щодо українського визвольного руху розкриває Т. Галицька-Дідух [17], яка досліджує інформаційно-пропагандистську діяльність радянської влади в західних областях України після Другої світової війни.

Питання впливу повстанської культури на формування національної самосвідомості молоді висвітлено у роботі Л. Дворницької [21], присвяченій повстанським пісням 1940–1950-х років. Виховний потенціал ідей українського визвольного руху в сучасних умовах аналізує В. Старжець [37].

Також у роботі широко використано автентичні архівні матеріали з фондів Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО), Галузевого державного архіву СБУ та Державного архіву Тернопільської області [7-13].

Науково-методичні засади національно-патріотичного виховання в загальноосвітніх закладах (ЗЗСО) ґрунтуються на державних нормативних документах, зокрема Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Методичних рекомендаціях щодо національно-патріотичного виховання у ЗЗСО (2020, 2024 рр.), а також концептуальних засадах Нової української школи.

Отже, аналіз історіографії засвідчує наявність значної кількості праць, присвячених окремо історичному джерелознавству, методиці навчання історії,

національно-патріотичному вихованню та історії УПА. Водночас недостатньо дослідженим залишається питання комплексного використання письмових і візуальних джерел з історії Української повстанської армії на уроках історії України як засобу формування національної свідомості, патріотизму та критичного мислення учнів, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Методологічну основу дипломної роботи становить комплекс філософських, загальнонаукових та конкретно-наукових підходів, що забезпечують цілісне дослідження проблеми використання джерел з історії УПА у національно-патріотичному вихованні учнів на уроках історії України.

Філософсько-світоглядною основою дослідження є гуманістична парадигма освіти, яка розглядає учня як активного суб'єкта пізнавальної діяльності, а також національно-патріотична ідеологія, заснована на ідеях державотворення, соборності та героїзму українського народу. Важливим є дотримання принципів історизму, науковості та об'єктивності при висвітленні складних сторінок історії Української Повстанської Армії.

На загальнонауковому рівні дослідження ґрунтується на компетентнісному, системному, діяльнісному та особистісно орієнтованому підходах. Компетентнісний підхід відповідає вимогам Закону «Про освіту» та Концепції Нової української школи і спрямований на формування громадянської та соціальної компетентностей учнів. Системний підхід дозволяє розглядати національно-патріотичне виховання як цілісну систему, а діяльнісний – акцентує увагу на активній взаємодії учнів з історичними джерелами.

Серед конкретно-наукових підходів центральне місце посідають історико-педагогічний, джерелознавчий, аксіологічний та інтегративний підходи. Історико-педагогічний підхід дає можливість проаналізувати досвід використання героїчних сторінок історії у вихованні учнів у різні періоди. Джерелознавчий підхід є провідним, оскільки передбачає роботу з автентичними документами ОУН і УПА, спогадами, фотографіями та усними свідченнями. Аксіологічний підхід забезпечує формування системи національних цінностей

через осмислення подвигів повстанців, а інтегративний – дозволяє поєднувати історію з літературою, мистецтвом та громадянською освітою.

Методологічними принципами дослідження виступають науковість і об'єктивність, історизм і наступність, виховна спрямованість навчання, зв'язок теорії з практикою, а віковий підхід до відбору та використання джерел.

Для розв'язання поставлених завдань у роботі використовуються теоретичні методи (аналіз і синтез наукової літератури, порівняльно-історичний аналіз, систематизація джерел, моделювання навчальних ситуацій) та емпіричні методи (спостереження, аналіз продуктів діяльності учнів).

Наукова новизна дипломної роботи:

- Вперше межах дипломного дослідження здійснено педагогічний аналіз використання джерел з історії Української Повстанської Армії як засобу національно-патріотичного виховання учнів на уроках історії України в умовах Нової української школи.
- Визначено й класифіковано дидактичні можливості основних типів джерел з історії УПА щодо формування ключових компетентностей учнів.
- Розроблено методичні рекомендації щодо використання історичних джерел з історії УПА в освітньому процесі.

Практичне значення дипломного дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти під час викладання історії України. Запропоновані методичні рекомендації щодо використання письмових, усних і візуальних джерел з історії Української повстанської армії сприятимуть підвищенню ефективності навчання, розвитку критичного мислення, формуванню історичної компетентності, національної свідомості та патріотизму учнів.

Розроблені навчальні завдання, вправи та прийоми роботи з історичними джерелами можуть бути використані вчителями під час підготовки та проведення уроків історії України, факультативних занять, історичних гуртків, виховних заходів і проєктної діяльності учнів.

Матеріали дослідження також можуть бути корисними студентам закладів вищої освіти педагогічного спрямування при вивченні методики навчання історії, підготовці курсових і кваліфікаційних робіт, а також викладачам закладів вищої освіти у процесі професійної підготовки майбутніх учителів історії.

Апробація результатів дипломної роботи була здійснена під час проходження педагогічної практики в Яремчанському ліцеї № 1 Яремчанської міської ради Івано-Франківської області. Основні положення та методичні розробки дослідження були впроваджені під час проведення практичного заняття в 11 класі на тему «Український національно-визвольний рух 1940–1950-х років».

Структура дипломної роботи обумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів (з відповідними підрозділами), висновків, списку використаних джерел (47 позицій) та дев'яти додатків. Загальний обсяг сторінок – 99, з них основного тексту – 56 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

1.1. Поняття та класифікація історичних джерел

Історичні джерела завжди були і є фундаментом вивчення історії. Саме джерела забезпечують повноцінне пізнання історії та є свідченням епохи, яку ми вивчаємо. Без історичних джерел неможливо сформувати в учнів критичне і творче мислення, а також національно-патріотичні цінності, оскільки саме вони стають основою емоційного та ціннісного сприйняття подій визвольної боротьби українського народу

Важливо окреслити саме поняття історичного джерела та його класифікацію, щоб забезпечити ефективне їх використання в практичній діяльності. Найбільш доречним вважаємо трактування Ірини Міронової у її праці «Історичне джерелознавство та українська археографія». Дослідниця не лише визначає поняття, а й аналізує еволюцію джерелознавства, його місце в українській та світовій науці. І. С. Міронова зазначає, що все, створене в процесі діяльності людей, несе інформацію про різноманіття суспільного життя і слугує основою наукового пізнання, є історичним джерелом [45, с. 39-40].

Дослідниця І.Мороз, опрацьовуючи рукописний лекційний матеріал видатного науковця та джерелознавця, нащадка школи М.Грушевського, І.П.Крип'якевича, виділила тлумачення історичного джерела з витоку провідних європейських (зокрема німецької) шкіл джерелознавства початку ХХ ст. І.Крип'якевич трактував поняття як будь-який слід, залишок або продукт людської діяльності в минулому, який зберігся до нашого часу і здатний надати інформацію про життя, побут, думки та вчинки людей попередніх епох. Для нього джерелом було абсолютно все, що є «свідком» або відображенням минулого [29, с.56].

Відповідно до завдань дослідження, історичне джерело розглядаємо не лише як офіційні документи (накази, звіти), а як будь-який матеріальний чи духовний продукт діяльності людини (повстанські листівки, фотографії з криївок, пісні), що дає змогу реконструювати події визвольної боротьби та має виховний потенціал у процесі навчання історії.

Такі джерела виступають носіями інформації про історичні події, явища та суспільне життя, забезпечуючи можливість наукового відтворення минулого. У цьому контексті вони постають як свідчення епохи, що відображають досвід і діяльність попередніх поколінь [30, с. 245].

Важливим як для історика-науковця, так і для вчителя є розуміння класифікації історичних джерел. У цьому контексті доцільно звернутися до теоретичних положень Івана Крип'якевича. Як зазначає у своєму дослідженні Інна Мороз, ще у 1918 році вчений виокремлював дві групи джерел за їхньою генезою та метою створення: «залишки» (ті, що виникли стихійно в процесі історичних подій) та «традицію» (ті, що створені цілеспрямовано для збереження пам'яті про них) [29, с.60].

Зокрема, «Останки» (або «залишки», «рештки» - це все те, що виникло мимовільно, безпосередньо в ході подій або близько до них, без спеціального наміру зберегти пам'ять про минуле для майбутніх поколінь. Як приклади, акти, ділові документи, накази, звіти, будівлі, знаряддя, монети, печатки, написи, продукти людської техніки, людські тілесні останки тощо. Відповідно «традиція» (або «перекази») - це джерела, створені цілеспрямовано з наміром зберегти пам'ять про події, передати інформацію наступним поколінням. Прикладами є літописи, мемуари, історичні твори, пісні, перекази, агітаційні матеріали тощо [45, с.42].

Опираючись на генетично-цільову класифікацію І. П. Крип'якевича, джерела з історії Української повстанської армії (УПА) можна поділити на дві групи. До об'єктивних «залишків» (останків) належать внутрішні військові накази, звіти командирів та схеми криївок. Натомість до групи «традиції»

відносяться повстанські пісні, мемуари вояків УПА та агітаційні листівки ОУН [29, с. 57].

З позицій шкільної методики саме джерела групи «традиція», незважаючи на притаманну їм суб'єктивність, мають найвищий емоційний вплив на учнів підліткового віку і є одним з найефективніших інструментів національно-патріотичного виховання на уроках історії України. Саме через ці джерела учні глибше відчують дух епохи, що сприяє їхній мотивації та емоційному зануренню у вивчення теми [21, с.50].

Таку класифікацію доцільно демонструвати наочно. У розробленій нами дидактичній грі (див. Додаток А) учні працюють із кресленнями криївок, повстанськими листами, відео та архівними фотографіями, що дозволяє не лише засвоїти матеріал, а й краще зрозуміти сутність різних типів історичних джерел.

Своєю чергою, праці І.С. Міронової та Г.В. Папакіна дозволяють розглянути класифікацію історичних джерел за способом фіксації інформації. Такий підхід є доцільним для шкільного курсу історії визвольних змагань. Найвищий виховний і пізнавальний потенціал на уроках історії України мають три групи джерел: писемні (агітаційні листівки, накази командирів УПА), зображальні (повстанські дереворити, фотографії з криївок) та усні (повстанські пісні, записані спогади учасників підпілля). Комплексне використання цих джерел дає змогу створити багатовимірну, емоційно насичену картину минулого [32, с.163].

За способом фіксації інформації І. С. Міронова виділяє шість базових груп історичних джерел: речові (матеріальні), писемні, зображальні, усні (фонічні), лінгвістичні (мовні) та аудіовізуальні. До писемних джерел дослідниця відносить літописи та хроніки, законодавчі акти (конституції, закони, укази), діловодну документацію (накази, звіти, протоколи, дипломатичне листування), его-документи (мемуари, щоденники, приватні листи) та періодичну пресу (газети, журнали). Аудіовізуальні джерела охоплюють кіно-, фото- та фонодокументи. Саме така класифікація є найбільш зручною для структурування джерельної бази

шкільного курсу історії визвольних змагань, оскільки дозволяє вчителю комплексно планувати роботу з різними типами матеріалів [45, с.38].

Важливим для вчителів і майбутніх педагогів є розгляд джерелознавства саме через дидактичний аспект. Якщо І. С. Міронова пропонує класифікацію, орієнтовану переважно на науковців, то І. Мороз розглядає історичні джерела виключно в контексті шкільної освіти. У праці «Історичні джерела в шкільному підручнику історії: критерії відбору та прийоми роботи» дослідниця пропонує максимально практичний підхід, адаптований до потреб уроку.

Зокрема, замість складної академічної системи з численними підкатегоріями І. Мороз зводить класифікацію до чотирьох основних типів джерел, які легко інтегруються в навчальний процес:

1. Писемні (уривки з документів, спогадів, періодичної преси);
2. Візуальні (фотографії, картини, карикатури, плакати) – група, яку дослідниця виділяє як особливо важливу для сучасного «кліпового» мислення школярів;
3. Усні (перекази, міфи, уривки з фольклору);
4. Речові (зображення архітектурних пам'яток, артефактів, побутових речей). [30, с.245-256]

Такий підхід не лише перегукується з класифікаціями попередніх дослідників, але й створює зручну практичну базу для вчителя. Саме методика поєднання різних типів джерел формує в учнів цілісне сприйняття різноманітності історичних матеріалів і сприяє ефективній організації роботи на уроці [31, с.264].

За підходом І. Мороз, шкільний підручник повинен допомагати вчителю організовувати роботу з історичними джерелами так, щоб різні їхні типи взаємодоповнювалися, створюючи цілісне бачення історичної події та ефект емоційного занурення учнів у період, який вивчається. Схематично цей процес можна представити таким чином:

Писемне джерело → візуальне джерело → історична карта
 → авторський текст підручника → коментар від вчителя →
 дискусія/рефлексія/мозковий штурм/обговорення.

Саме такий комплекс формує в дитини об'ємне, багатовимірне та емоційне уявлення про подію [29, с.57].

Окреме значення має критерій відбору історичних джерел для використання на уроках. Серед ключових критеріїв дослідники виділяють адаптивність та емоційність. Адаптивність передбачає відповідність джерела віковим особливостям учнів, рівню їхнього сприйняття та психологічній готовності до опрацювання матеріалу. Емоційність своєю чергою сприяє глибшому запам'ятовуванню, оскільки емоційно насичені джерела (зокрема візуальні матеріали та спогади очевидців) значно ефективніше формують історичну пам'ять, ніж сухі факти [32, с.158].

Отже, історичні джерела є основою історичного пізнання та важливим засобом формування історичної свідомості учнів. Аналіз наукових підходів засвідчив, що під історичним джерелом слід розуміти будь-який матеріальний чи духовний продукт людської діяльності, який містить інформацію про минуле.

У контексті шкільної освіти історичне джерело є не лише носієм інформації про минуле, а й одним із ключових інструментів формування історичного мислення, історичної свідомості та національно-патріотичних цінностей учнів.

Розглянуті класифікації дозволяють систематизувати джерела за походженням, метою створення та способом фіксації інформації. Для шкільного курсу історії найбільш доцільним є використання писемних, візуальних, усних і речових джерел у комплексі, оскільки це забезпечує не лише засвоєння історичних фактів, а й розвиток критичного мислення та ціннісного ставлення до минулого.

Під час вивчення історії визвольних змагань та діяльності ОУН і УПА найбільш ефективним є комплексне використання писемних, візуальних, усних і речових джерел, особливо джерел групи «традиція». Такий дидактичний підхід

забезпечує емоційне залучення учнів, сприяє розвитку критичного мислення та медіаграмотності. Завдяки цьому робота з історичними джерелами перетворюється з рутинного опрацювання текстів на потужний інформаційно-комунікативний механізм, який успішно реалізує завдання національно-патріотичного виховання та допомагає протидіяти інформаційним маніпуляціям у сучасних умовах.

1.2. Письмові, усні та візуальні історичні джерела: особливості аналізу

Письмові, усні та візуальні джерела посідають особливе місце в системі роботи з історичними джерелами на уроках історії України. Писемні джерела традиційно вважаються основою джерельної бази історичної науки та шкільної освіти, оскільки вони містять пряму вербальну інформацію про події, їх причини, перебіг і наслідки. Водночас візуальні джерела (фотографії, малюнки, плакати, карикатури, реконструкції) завдяки своїй емоційній насиченості та високому рівню сприйняття сучасними учнями стають потужним доповненням і часто каталізатором інтересу до вивчення історії [16, с.35].

У сучасних умовах цифровізації освіти та поширення штучного інтелекту можливості роботи з візуальними джерелами значно розширилися. Тому важливо чітко розуміти специфіку, переваги, обмеження та методичні особливості аналізу обох типів джерел, особливо в контексті національно-патріотичного виховання учнів під час вивчення історії визвольних змагань та діяльності ОУН і УПА [27].

Перш ніж зацентувати увагу на специфіці роботи з візуальними джерелами, доцільно проаналізувати рівень запам'ятовування інформації, який найкраще демонструється у знаменитій «піраміді навчання» або «конусі досвіду» Едгара Дейла (Edgar Dale's Cone of Experience) (додаток Б). Ця схема наочно показує, як змінюється рівень запам'ятовування інформації залежно від того, наскільки активно мозок залучений у процес. Відсотки умовно можемо поділити на два

блоки: пасивне навчання (прочитане – 10%; почуте – 20%; побачене – 30%; побачене і почуте водночас – 50%) та активне навчання з високим рівнем засвоєння (обговорення з іншими, дискусії, мозкові штурми, дебати – 70%; власний досвід, практичні вправи, змодельовані ситуації – 80%; те, чого ми самі навчаємо інших – 95%) [34].

Дослідження Едгара Дейла не лише ілюструє рівні запам'ятовування інформації, а й науково підтверджує високу ефективність комплексного використання писемних і візуальних історичних джерел на уроках історії. Згідно з «Конусом досвіду», поєднання візуального сприйняття з усним коментарем учителя вже забезпечує рівень запам'ятовування до 50 % [34].

Значно вищих результатів можна досягти, коли робота з джерелами супроводжується активними методами навчання. Аналіз агітаційної листівки ОУН чи наказу командира УПА, доповнений груповим обговоренням, дебатами щодо мети створення документа або рольовою грою («Ви – рядовий УПА, якому доручено поширити наказ, не викликавши підозри в радянських спецслужбах»), дозволяє підняти рівень засвоєння до 70–80 % [43].

Таким чином, письмові, усні та візуальні джерела виступають не лише основою змістовного наповнення уроку, а й ключовим каталізатором пізнавальної активності учнів, забезпечуючи глибоке емоційне занурення та ефективне формування національно-патріотичних цінностей.

Проте повноцінне вивчення історії визвольних змагань неможливе без глибокого аналізу писемних джерел. З урахуванням особливостей мислення сучасних підлітків особливо важливим є визначення ефективних методичних підходів до роботи з такими документами.

Особливу увагу під час вивчення історії Української повстанської армії слід приділяти класифікації письмових джерел, оскільки вони становлять найбільш численну та інформативну групу матеріалів. За змістом і призначенням їх доцільно поділяти на кілька основних категорій. До першої групи належать організаційно-розпорядчі документи, зокрема накази, інструкції, звіти командирів, розпорядження та службове листування. Вони відображають

структуру УПА, особливості її діяльності, військові операції та систему управління підпіллям.

Другу групу становлять суспільно-політичні та пропагандистські матеріали: листівки, відозви, звернення до населення, програмні документи ОУН і УПА, підпільна преса. Ці джерела дозволяють простежити ідеологічні засади визвольного руху, його політичні цілі та форми комунікації з населенням.

До третьої групи належать джерела особового походження (его-документи) – щоденники, спогади, приватне листування учасників підпілля. Вони містять відомості про повсякденне життя повстанців, їхні переживання, мотивацію та особисте ставлення до подій.

Окрему групу становлять документи радянських карально-репресивних органів – звіти НКВС–МДБ, протоколи допитів, агентурні донесення та оперативні зведення. Незважаючи на можливу тенденційність, вони є важливим джерелом для вивчення боротьби радянської влади проти українського визвольного руху та потребують особливо критичного аналізу [32, с.155-157].

Г. В. Папакін, досліджуючи джерела з історії ОУН та УПА, виокремлює низку ключових особливостей їхнього дидактичного аналізу на уроках історії. Науковець наголошує, що вчитель повинен акцентувати увагу учнів на екстремальних конспіративних умовах створення цих документів, які суттєво вплинули на їхню форму, лаконічність, специфічну лексику, широке використання криптонімів і псевдонімів [32, с.155]. Крім того, Г. В. Папакін пропонує розмежовувати два основні типи писемних джерел під час їхнього вивчення у старшій школі: внутрішню військову документацію (накази, звіти, інструкції) – сухі, фактологічні тексти, що потребують переважно логічного та фактологічного аналізу; зовнішні агітаційні матеріали (листівки, відозви, звернення) – емоційно насичені тексти, спрямовані на широку аудиторію [32, с.161].

Якщо перші вимагають уваги до точності інформації та військово-організаційних аспектів, то другі є яскравим прикладом інформаційного протистояння та підпільної публічної дипломатії. Під час їхнього опрацювання

учням доцільно звертати увагу на емоційне забарвлення тексту, визначення цільової аудиторії, методи аргументації та способи мобілізації населення [32, с.162-163].

Окрім писемних та візуальних матеріалів, окреме та надзвичайно важливе місце в дидактиці історії посідають словесні (усні) історичні джерела. До них належать спогади учасників подій, інтерв'ю з очевидцями (метод усної історії), а також історичний фольклор (зокрема, повстанські пісні та перекази). Під час вивчення історії ОУН та УПА саме словесні джерела відіграють ключову роль в «олюдненні» минулого, адже вони передають не лише сухі факти, а й емоційний стан, мотивацію та повсякденний досвід учасників визвольних змагань [32, с.167]. Особливу цінність для дослідження історії УПА становлять повстанські пісні. Вони не лише відображали суспільно-політичні настрої українського підпілля, а й виконували виховну, мобілізаційну та комунікативну функції. Як зазначає Л. В. Дворніцька, повстанська пісенна творчість сприяла формуванню національної самосвідомості молодого покоління, збереженню історичної пам'яті та передачі ідеалів боротьби за незалежність України [21, с. 51]. Саме тому використання повстанських пісень на уроках історії дозволяє поєднати раціональне осмислення історичних подій із їхнім емоційним сприйняттям.

Водночас усні джерела потребують особливо критичного аналізу. Пам'ять очевидців є суб'єктивною, тому їхні свідчення можуть містити неточності, спричинені часовою дистанцією або особистими поглядами оповідача. З цієї причини під час роботи з усними джерелами доцільно зіставляти їх із писемними документами та візуальними матеріалами. Такий підхід сприяє розвитку критичного мислення учнів та формує навички перевірки історичної інформації.

З теоретико-методичної точки зору, робота зі словесними джерелами на уроках історії вимагає особливого підходу до формування критичного мислення учнів. Вчитель має пояснити специфіку людської пам'яті: усні свідчення є глибоко суб'єктивними, вони можуть зазнавати часових викривлень або нашарувань пізнішого досвіду. Тому аналіз словесних джерел (спогадів) в аудиторії передбачає обов'язкове зіставлення їх із писемними документами для

верифікації фактів та розвитку інформаційної компетентності. Проте саме їхня суб'єктивність і емоційність стає найпотужнішим інструментом для розвитку історичної емпатії в учнів, допомагаючи їм зрозуміти складність вибору людини в екстремальних умовах тоталітарних режимів. [24].

Для шкільного курсу історії найбільш доцільним є комплексне використання документів усіх зазначених груп, оскільки це дає можливість розглядати діяльність УПА з різних позицій, порівнювати джерела та формувати в учнів навички критичного аналізу історичної інформації.

Своєю чергою, специфіка використання візуальних джерел на уроках історії потребує особливої уваги до розвитку критичного мислення учнів. Значний внесок у розробку цього питання зробила О. І. Пометун у праці «Візуальні джерела у підручнику з історії як засіб розвитку критичного мислення учнів». Дослідниця розглядає візуальне джерело не як просту ілюстрацію до тексту, а як самостійний і повноцінний носій інформації, який потребує уважного аналізу, інтерпретації та критичного осмислення [35, с.246-247].

Для порівняння підходів до роботи з візуальними джерелами в старшій школі звернемося до дослідження Л. І. Войтко. Дослідниця наголошує, що курс історії України в 11 класі, насичений подіями XX століття – епохи тоталітаризму та інформаційних війн, – вимагає особливої уваги до візуальних джерел, оскільки саме вони часто використовувалися як потужний інструмент пропаганди. Такий підхід є особливо актуальним сьогодні, коли вміння орієнтуватися в інформаційному просторі та протистояти маніпуляціям стає важливим елементом національної безпеки [16, с.36].

О. І. Пометун звертає увагу на поширену серед підлітків проблему «фотографічної ілюзії» – схильність беззастережно вірити фотографіям, вважаючи їх об'єктивною фіксацією реальності. Дослідниця наголошує на необхідності формування в учнів розуміння, що фотографія, як і будь-яке інше джерело, може бути тенденційною: автор міг переслідувати певну мету, люди могли позувати, а ракурс і композиція – обиратися з пропагандистською метою. Особливо це стосується радянської фотохроніки 1940–1950-х років [35, с.247].

На противагу цьому Л. І. Войтко пропонує ефективний методичний прийом – «метод візуального контрасту». Він передбачає одночасне зіставлення офіційних пропагандистських зображень з альтернативними джерелами. Яскравим прикладом є порівняння радянських карикатур на українське підпілля з автентичними фотографіями вояків УПА або графікою Ніла Хасевича. Такий підхід не лише готує старшокласників до виконання візуальних завдань у форматі НМТ, але й розвиває емоційну емпатію, критичне мислення та стійкість до сучасних інформаційних маніпуляцій, сприяючи реалізації завдань національно-патріотичного виховання [16, с.33].

Не можемо також оминати проблему сучасного покоління – «кліпове» візуальне мислення. На що впливає нескінченна кількість цифрового контенту, перенасичення інформацією та відсутність рамок у соцмережах. Тобто, картинка в підручнику перестає бути красивим додатком, а звичайна лекція вчителя не сприймається без залучення візуальних матеріалів і своєчасної роботи з ними (за тією ж пірамідою Дейла). Ми працюємо на активізацію мислення [30, с. 245].

В умовах цифровізації до візуальних історичних джерел дедалі частіше належать цифрові архіви, інтерактивні карти, оцифровані фотографії та відеоматеріали. Їх використання розширює можливості самостійної дослідницької роботи учнів, але водночас потребує формування навичок перевірки автентичності цифрового контенту.

Відзначимо, що на відміну від письмових джерел, які забезпечують детальну фактологічну інформацію та дають змогу простежити логіку подій, візуальні джерела сильніше впливають на емоційну сферу учнів і сприяють формуванню образного сприйняття історичного минулого. Тому найбільш ефективним є їх комплексне використання.

Розглядаючи особливості аналізу писемних і візуальних історичних джерел, важливо підсумувати їхню дидактичну мету в сучасній шкільній освіті.

У праці Р. С. Грицишиної «Розвиток критичного мислення школярів на уроках історії в 9-му класі закладів загальної середньої освіти» дослідниця наголошує, що традиційна практика використання джерел як простого

«доповнення» до параграфа формує в учнів спрощене сприйняття: джерело розглядається лише як засіб підтвердження дати чи факту. Натомість головним завданням учителя має стати розвиток уміння відрізнати факт від судження та оцінки. Саме такий підхід сприяє формуванню критичного мислення та принципу об'єктивності в історичній освіті [18, с.50].

Схожу думку висловлює А. Колієнко, зазначаючи, що активна та методично продумана робота з історичними джерелами перетворює учня з пасивного споживача інформації на активного дослідника. Завдяки цьому джерелознавча робота виходить на рівень компетентнісного підходу. Навички, здобуті під час аналізу історичних документів (зокрема старих листівок чи конспіративних матеріалів), є практично ідентичними тим умінням, які необхідні учням для орієнтації в сучасному інформаційному просторі [24].

Таким чином, письмові, візуальні та усні історичні джерела займають центральне місце в системі роботи з джерелами на уроках історії України. Писемні джерела дозволяють учням зануритися в конспіративні умови діяльності ОУН і УПА, оволодіти специфічною лексикою підпілля та навчитися розрізняти внутрішню військову документацію від агітаційних матеріалів. Словесні (усні) джерела, зі свого боку, виконують критично важливу функцію «олюднення» минулого, передаючи емоційний вимір визвольних змагань та розвиваючи в учнів глибоку історичну емпатію. Візуальні джерела, у свою чергу, завдяки високому емоційному впливу та наочності сприяють розвитку критичного мислення, допомагають руйнувати «фотографічну ілюзію» та формують стійкість до інформаційних маніпуляцій.

Комплексне використання цих типів джерел на уроках історії України створює умови для формування критичного мислення, історичної компетентності та національно-патріотичних цінностей учнів.

РОЗДІЛ 2

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРІЇ УПА ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ПАТРІОТИЗМУ УЧНІВ

2.1. Теоретичні засади національно-патріотичного виховання

Історія Української повстанської армії посідає важливе місце у формуванні національної пам'яті, громадянської свідомості та патріотичного світогляду молодого покоління. У сучасних умовах, коли Україна продовжує боротьбу за свою незалежність і територіальну цілісність, звернення до історичного досвіду визвольних змагань набуває особливої актуальності. Саме тому виховний потенціал історії УПА є важливим засобом національно-патріотичного виховання учнівської молоді.

Діяльність УПА демонструє приклади самопожертви, боротьби за свободу, вірності національним ідеалам та готовності захищати Батьківщину. Ознайомлення учнів із цими сторінками історії сприяє формуванню поваги до минулого українського народу, усвідомленню цінності державної незалежності та розвитку почуття відповідальності за майбутнє своєї країни. Водночас важливим завданням сучасної освіти є не лише передача історичних знань, а й виховання свідомого громадянина, здатного критично мислити, шанувати національні традиції та відстоювати демократичні цінності [33].

Формування національно-патріотичних цінностей у процесі навчання історії базується на поєднанні особистісно орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів. Така методологія передбачає не лише засвоєння учнями історичних фактів, а й розвиток умінь їх аналізу, інтерпретації та оцінювання. Особливого значення набуває робота з історичними джерелами, яка сприяє переходу від репродуктивного навчання до дослідницької діяльності учнів, формуючи здатність до аргументованого висловлення власної позиції.

Фундаментальною правовою основою національно-патріотичного виховання в Україні є Конституція України, яка визначає не лише права

громадян, а й їхні ключові обов'язки, окреслюючи стратегічний напрям розвитку освітньої сфери. Особливе значення у цьому контексті має стаття 65 Основного Закону, відповідно до якої захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також шанування її державних символів є священним обов'язком кожного громадянина [5].

Реалізація цього обов'язку неможлива без систематичного та цілеспрямованого формування національної свідомості й патріотичного світогляду молодого покоління. Саме тому держава, втілюючи конституційні засади через систему освіти, покладає на неї важливу стратегічну місію – виховання свідомих громадян, здатних відповідально ставитися до долі своєї держави та бути її захисниками [3].

Важливою концептуальною основою для наповнення змісту історичної освіти слугує Стаття 11 Конституції України. Вона проголошує, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури. У контексті нашого дослідження ця правова норма виступає прямою вказівкою на необхідність ґрунтовного вивчення історії національно-визвольних змагань, зокрема феномену ОУН і УПА. Глибоке осмислення безкомпромісної боротьби українців за власну державність у XX столітті є тим необхідним інструментом, який формує визначену в Конституції «історичну свідомість» та ефективно консолідує сучасну націю навколо спільних цінностей [1].

Невід'ємною складовою цього процесу є також виховання глибокої поваги до національної атрибутики, що регламентується Статтею 20 Конституції України, яка затверджує Державні Прапор, Герб і Гімн. Оскільки шанування цих символів є прямою вимогою Основного Закону (у нерозривному взаємозв'язку зі ст. 65), виховання поваги до них та розуміння їхнього історичного походження (зокрема й використання національної символіки в лавах УПА) виступає базовим елементом патріотичного виховання у закладах освіти [2].

Конституційні імперативи знаходять своє детальне практичне втілення у базовому законодавстві про освіту та спеціалізованих державних програмах.

Зокрема, базовий Закон України «Про освіту» чітко визначає, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості, формування її як відповідального громадянина і патріота своєї держави. Цей закон закріплює за школою прямий обов'язок виховувати в учнів повагу до національних цінностей, історії та культури, що робить патріотичне виховання не факультативним додатком, а наскрізною лінією всього освітнього процесу [4].

Зважаючи на екзистенційні виклики сучасної російсько-української війни, держава конкретизувала ці завдання у «Стратегії національно-патріотичного виховання» (2019 р.). Цей документ наголошує на необхідності формування ціннісних орієнтирів та громадянської самосвідомості молоді саме на прикладах героїчної боротьби Українського народу за незалежність. Згідно зі Стратегією, подолання наслідків тоталітарного минулого та протидія ворожій пропаганді є неможливими без спирання на історичну пам'ять. У цьому світлі вивчення історії визвольних рухів (зокрема феномену УПА) стає не просто рекомендацією, а стратегічним пріоритетом державної безпеки [5].

Більше того, державна політика орієнтується на довгострокову перспективу, що відображено у «Національній молодіжній стратегії до 2030 року». Одним із ключових пріоритетів цього документа є підвищення рівня культури, громадянської активності та національної ідентичності молодого покоління. Стратегія розглядає молодь не як пасивний об'єкт виховання, а як активного носія українських цінностей, здатного свідомо протистояти інформаційним та світоглядним загрозам [6].

Усвідомивши мету та значення національно-патріотичного виховання, важливо звернутися до його теоретичних засад, термінологічного апарату, а також психологічних і педагогічних особливостей цього процесу. Насамперед учитель повинен розуміти, що формування національної свідомості та патріотизму не може обмежуватися лише емоційним рівнем – любов'ю до Батьківщини, державної символіки чи національних традицій. Справжній патріотизм проявляється передусім у конкретних вчинках, активній

громадянській позиції, відповідальності перед суспільством і готовності брати участь у житті громади та держави.

Недостатнє або поверхове розуміння сутності національно-патріотичного виховання самим учителем може призвести до формального підходу у виховному процесі. У такому випадку в учнів формується спрощене сприйняття національної ідентичності та патріотизму, що зводиться лише до зовнішніх проявів, а не до глибокого усвідомлення власної належності до українського народу та відповідальності за майбутнє держави [25].

Ефективне виконання державних завдань у сфері освіти неможливе без чіткого визначення базового категоріально-понятійного апарату. Ключовими категоріями, що формують сучасну парадигму виховання молоді, є «національна самосвідомість», «патріотизм» та «громадянськість». Попри семантичну відмінність, ці поняття утворюють єдину систему та системно доповнюють одне одного [14, с.23].

Фундаментом, на якому будується вся система ціннісних орієнтирів особистості, є національна самосвідомість. Видатний український психолог М. Боришевський розглядає її не просто як констатацію факту приналежності до певної нації, а як складний психологічний механізм громадянського становлення особистості. За його визначенням, національна самосвідомість – це глибоке внутрішнє усвідомлення людиною своєї спільності з рідним народом, розуміння його історичної місії, повага до мови, культури та традицій. Тобто, з психологічної точки зору, перш ніж дитина зможе любити та захищати свою країну, вона повинна чітко ідентифікувати себе як її невід'ємну частину, відчувати свою вкоріненість в історію. Саме уроки історії України (і зокрема вивчення національно-визвольних рухів) відіграють вирішальну роль у цьому процесі ідентифікації [14, с.24].

На базі сформованої національної свідомості виростає патріотизм. Досліджуючи теоретичні основи цього явища, К. Журба зазначає, що патріотизм є інтегральною якістю особистості, яка включає в себе національну гідність,

духовну прив'язаність до рідної землі та готовність працювати на благо свого народу [23, с.236]

Своєю чергою, Л. Савченко, аналізуючи теоретичні засади патріотичного виховання, підкреслює, що патріотизм виступає найвищою моральною цінністю, яка органічно об'єднує минуле, сучасне і майбутнє нації. Дослідниця акцентує увагу на тому, що це почуття не виникає стихійно; воно кристалізується через пізнання історичного шляху свого народу, його героїчних і трагічних сторінок. У цьому контексті патріотизм стає своєрідним духовним стрижнем особистості: він формує повагу до предків, які виборювали незалежність (зв'язок із минулим), спонукає до відповідальної громадянської позиції сьогодні (зв'язок із сучасним) та мотивує до свідомої розбудови сильної держави для прийдешніх поколінь (зв'язок із майбутнім). Відповідно, процес виховання цієї цінності вимагає від школи використання глибокого та емоційно насиченого історичного матеріалу, здатного викликати не лише раціональне розуміння, а й емпатію [36, с.37].

Проте в умовах сьогодення педагогічна наука відходить від розуміння патріотизму виключно як пасивного почуття. Як слушно наголошує Я. Марченко, розглядаючи актуальні проблеми сучасного виховання, патріотизм – це не лише емоція чи абстрактна любов до Батьківщини. Сучасний патріотизм має чітко виражену діяльнісну природу. Це активна позиція особистості, яка проявляється в конкретних вчинках: у волонтерстві, сумлінному навчанні, протидії дезінформації, а за необхідності – у збройному захисті державного суверенітету [26, с.103].

Логічним завершенням і соціально-політичним виміром цієї тріади є громадянськість. Якщо національна свідомість відповідає на питання «Хто я є?», а патріотизм – «Що я відчуваю і готовий зробити для свого народу?», то громадянськість – це усвідомлення своїх прав та обов'язків перед державою. Це здатність людини жити в демократичному суспільстві, поважати закони та брати відповідальність за долю своєї країни. М. Боришевський підкреслює, що саме національна самосвідомість є тією матрицею, на якій формується справжня

громадянськість. Без національного коріння громадянськість перетворюється на формальне виконання бюрократичних приписів [14, с.18].

Отже, національно-патріотичне виховання на уроках історії – це комплексний процес, який переводить знання про минуле (свідомість) у площину емоційної прив'язаності (патріотизм) та активної соціальної дії (громадянськість).

Варто виділити, що з-поміж усіх навчальних дисциплін шкільного циклу саме історія України володіє найпотужнішим дидактичним потенціалом для реалізації завдань національно-патріотичного виховання. Як зазначають класики вітчизняної дидактики О. Пометун та Г. Фрейман, головна мета історичної освіти в сучасній школі полягає не в механічному накопиченні фактологічного матеріалу чи заучуванні дат, а у формуванні світоглядних орієнтирів, історичної пам'яті та чіткої громадянської позиції учня. Шкільний урок історії виступає тим унікальним середовищем, де абстрактні поняття патріотизму та національної свідомості набувають конкретних обрисів через приклади реальних історичних постатей та подій [46, с.67].

Трансформація знань про минуле у громадянські цінності сьогодення вимагає використання спеціальних методичних підходів. Дослідник В. Микольченко акцентує увагу на тому, що методика національно-патріотичного виховання на уроках історії України має обов'язково спиратися на емоційне співпереживання та ціннісний аналіз складних історичних процесів. Саме через вивчення доленосних етапів націєтворення в учнів формується розуміння високої ціни незалежності, розвивається почуття національної гідності та відповідальності за збереження власної держави. Таким чином, історичне знання перестає бути просто інформацією і стає переконанням [27].

Варто також наголосити, що закладений у шкільні роки ціннісний фундамент має вирішальне значення для забезпечення тягlosti національно-патріотичного виховання в майбутньому. Як свідчать дослідження Л. Груші та А. Демченка, які вивчали процеси патріотичного становлення студентської молоді, рівень громадянської самосвідомості молодої людини у закладах вищої

чи фахової передвищої освіти прямо залежить від якості історичної та ціннісної бази, сформованої ще в школі. Відповідно, вчитель історії не просто проводить урок, а закладає довгострокові світоглядні основи для цілого покоління майбутніх державотворців [27, с.26].

Сучасна освітня парадигма передбачає розгляд національно-патріотичного виховання як складової громадянської освіти, орієнтованої на формування ключових компетентностей особистості. У цьому контексті історична освіта виконує не лише трансляційну функцію передачі знань, а й аналітико-інтерпретаційну, що забезпечує розвиток критичного мислення, медіаграмотності та здатності до оцінювання інформації в умовах інформаційного суспільства.

В умовах сучасної збройної агресії та масштабного інформаційного протистояння, як слушно зауважує В. Старжець, виховний потенціал українського визвольного руху (зокрема й молодіжної політики ОУН) здобуває безпрецедентну актуальність. Історія Української повстанської армії дає сучасним учням унікальні приклади стійкості, самоорганізації та готовності до захисту державних інтересів навіть у найкритичніших обставинах [37].

Таким чином, теоретичні засади національно-патріотичного виховання ґрунтуються на взаємодії філософсько-світоглядних, педагогічних та психологічних підходів, які визначають його як цілеспрямований процес формування у підростаючого покоління національної самосвідомості, громадянської позиції, любові до Батьківщини та готовності до її захисту.

Національно-патріотичне виховання є невід'ємною складовою загальної системи освіти України, особливо актуалізованою в умовах російської збройної агресії. Воно має чітку ціннісну спрямованість, спирається на історичний досвід боротьби українського народу за незалежність і реалізується через компетентнісний, особистісно орієнтований та діяльнісний підходи.

Теоретичне осмислення сутності, мети, завдань і принципів національно-патріотичного виховання створює необхідний концептуальний фундамент для

подальшого розгляду можливостей використання джерел з історії УПА як ефективного засобу реалізації виховних завдань на уроках історії України.

2.2. Історичний аспект діяльності Української повстанської армії

Осмислення виховного потенціалу українського визвольного руху неможливе без чіткого розуміння історичного контексту, в якому формувалася та діяла Українська повстанська армія (УПА). УПА є унікальним феноменом не лише вітчизняної, а й загальноєвропейської історії XX століття. Вона виникла в надзвичайно складних геополітичних умовах Другої світової війни, ставши масштабною військово-політичною формацією, яка спиралася виключно на власні сили та підтримку місцевого населення [40].

Головною і незмінною метою створення та боротьби УПА було відновлення Української Самостійної Соборної Держави. Як свідчать матеріали Служби зовнішньої розвідки України та дослідження Українського інституту національної пам'яті, УПА виникла як логічна відповідь на жорстокий окупаційний терор. Захищаючи українців від знищення, УПА вела безкомпромісну збройну боротьбу на два фронти – проти нацистської Німеччини та комуністичного тоталітарного режиму СРСР [39].

Упродовж 1942 року ОУН(б) зосередила зусилля на підпільній пропагандистській роботі проти нацистського окупаційного режиму. Однак уже наприкінці цього року для захисту місцевого населення від свавілля окупантів почали формуватися перші збройні загони самооборони. У жовтні 1942 року на спеціальній військовій конференції ОУН(б) було ухвалено стратегічне рішення про розгортання повстанських відділів, які згодом отримали назву Українська Повстанська Армія (УПА). Постанова Української Головної Визвольної Ради 1947 року зафіксувала: 14 жовтня 1942 року – день створення УПА. Організаційно оформилась упродовж березня-квітня 1943 на базі боївок і відділів ОУН(б), що утворилися в січні-лютому 1943 р [41].

Як пояснював керівник Служби безпеки Волинського крайового проводу ОУН Василь Макар («Сіроманець»), повстанську акцію на північно-західних теренах довелося розпочати не зарано, а радше запізно. Основними причинами стали втрата контролю над територією через діяльність отаманів (зокрема, Бульби-Боровця) та радянських партизанів, масові німецькі репресії проти мирного населення, а також моральна необхідність дати чітку відповідь на очікування українців, які вимагали активного опору [40].

Волинь стала регіоном, де УПА розпочала свою бойову діяльність завдяки поєднанню кількох ключових факторів: сприятливих природно-географічних умов (густі лісові масиви Полісся), високого рівня національної свідомості населення та розвиненої підпільної мережі ОУН, яка налічувала кілька тисяч учасників. Саме тут також активно діяли радянські партизанські загони, що змушувало ОУН діяти оперативно [41].

Українська Повстанська Армія розглядала себе як основу майбутніх збройних сил Української Самостійної Соборної Держави, тому будувалася за зразком регулярної армії, зберігаючи при цьому високу гнучкість. Організаційна структура була відносно простою, але ефективною для умов партизанської війни [39].

Формування військової структури УПА відбувалося поетапно. У жовтні–грудні 1942 року на військових конференціях ОУН(б) розроблялися плани розбудови збройних сил. У січні 1943 року під керівництвом Григорія Перегіняка («Коробки») з'явилася перша сотня. У лютому 1943 року на Рівненщині та Волині повстанські відділи об'єднувалися в більші групи. 9 квітня 1943 року на нараді Проводу ОУН(б) усі збройні формування отримали єдину назву – Українська Повстанська Армія. Було створено Групи УПА та Воєнні округи (ВО «Турів», «Заграва», «Богун», «Тютюнник») [32, с. 156-157].

У липні 1943 року на Галичині утворилася Українська народна самооборона (УНС) під командуванням Олександра Луцького («Андрієнко»). Наприкінці 1943 року сформувалися три Генеральні воєнні округи: УПА–Північ, УПА–Південь і УПА–Захід. Головну команду УПА очолив Роман Шухевич

(«Чупринка»), а Головний військовий штаб – Олекса Гасин («Чорнота») [32, с.160].

Основною тактичною одиницею УПА була сотня (близько 100–150 бійців), з яких формувалися курені (300–800 осіб). Сотня складалася з трьох-чотирьох чот, а чота – з трьох-чотирьох роїв (по 10–12 вояків). З 1944 року повстанська боротьба поширилася на Надсяння та Холмщину. Таким чином, територіальна структура УПА охопила значну частину українських етнічних земель – від Волині та Полісся до Галичини, Закарпаття та окремих районів сучасної Польщі [33].

Після 1944 року головним ворогом Української Повстанської Армії стали радянські карально-репресивні органи – НКВС/МВС, НКДБ/МДБ, партійно-радянська адміністрація, а також силові структури комуністичної Польщі [15].

Упродовж 1944–1945 років УПА та підпілля ОУН здійснили близько 6,6 тисячі антирадянських акцій. У відповідь тоталітарний режим провів 39 773 каральні операції. За оцінками дослідника І. Патриляка, з липня 1944 по листопад 1945 року втрати становили 7–8 тисяч загиблих повстанців та 4,6–5,3 тисячі радянських військовослужбовців і представників влади (загиблими, пораненими та полоненими)[33].

Особливо тяжких втрат (40–60 %) сили УПА зазнали під час двох масштабних «Великих блокад», проведених радянською владою: першої – у січні–березні 1945 року та другої – у січні–квітні 1946 року. У цей період частини внутрішніх військ НКВС і Червоної армії повністю блокували населені пункти та лісові масиви Західної України [15].

Такі масштабні репресії змусили командування УПА переглянути тактику боротьби. У регіонах, де визвольний рух зазнав найбільших втрат, відбулася демобілізація повстанських загонів і перехід до суто конспіративно-підпільних методів. Першими на підпільну діяльність перейшли УПА-Південь (1945) та УПА-Північ (1946). Військові підрозділи частково збереглися лише в УПА-Захід, переважно в Карпатах та на Закерзонні. На решті територій бойові групи діяли чисельністю не більше 30–40 бійців [10].

Наприкінці 1949 року визвольний рух остаточно перейшов на підпільні форми боротьби. 3 вересня 1949 року Головний командир УПА Роман Шухевич оголосив про демобілізацію останніх повстанських відділів. Відтоді в Україні продовжувало діяти збройне підпілля, яке зосереджувалося на протидії колективізації, проведенні антирадянської агітації, здійсненні замахів на представників влади, комуністичних активістів, військовиків, а також диверсіях і актах саботажу [33].

Після загибелі Романа Шухевича 5 березня 1950 р. активність націоналістичного підпілля значно зменшилася. Останній керівник ОУН і УПА Василь Кук (1950–1954) докладав зусиль для збереження кадрів (на початку 1950 року їх налічувалося близько 3,5 тисячі) та перенесення осередків боротьби в центральні регіони України. Однак у 1954 році його було заарештовано в ході спеціальної операції КДБ. Після цього організована збройна боротьба припинилася, залишивши лише розрізнені осередки спротиву [32, с.164].

Офіційно КДБ вважав 1956 рік роком остаточного придушення збройного підпілля. Проте поодинокі сутички та арешти продовжувалися й пізніше. 14 квітня 1960 року була ліквідована остання боївка ОУН під проводом П. Пасічного («Чорний») на хуторі Лози Бережанського району Тернопільської області. У квітні 1965 року в селі Улашківці Чортківського району підпільник П. Басюк підірвав себе гранатою, щоб не здатися міліції. Останнім відомим підпільником, який загинув у бою, вважається Ю. Михайлецький. У 1967 році, оточений працівниками КДБ у криївці біля села Рукомиш Буцацького району, він підпалив себе, щоб уникнути полону. Арешти окремих учасників підпілля тривали до кінця 1960-х і навіть у 1970-х роках. Деякі повстанці переховувалися аж до проголошення незалежності України у 1991 році [13].

Масштаб цього всенародного спротиву вражає: через лави УПА та збройного підпілля ОУН пройшли сотні тисяч українців, що перетворило повстанський рух на одну з найпотужніших антитоталітарних армій Європи того часу. Ця армія була унікальною військовою формацією, адже, не маючи стабільної матеріальної бази та жодної зовнішньої підтримки з боку інших

держав, вона зуміла створити розгалужену військову структуру з поділом на територіальні групи (УПА-Північ, УПА-Захід, УПА-Південь), власними офіцерськими школами, тиловим забезпеченням та службою безпеки. Більше того, феномен УПА полягає у безпрецедентній тривалості її збройного спротиву. Тоді як для більшості країн Європи бойові дії завершилися у 1945 році, українське підпілля продовжувало масштабну партизанську боротьбу проти потужної радянської каральної машини аж до середини 1950-х років. Така витривалість в умовах тотального терору стала можливою виключно завдяки колосальній та жертовній підтримці місцевого населення, що є яскравим свідченням справжнього всенародного характеру визвольного руху [41].

Феномен УПА полягає в її абсолютній ідеологічній самостійності. Повстанці чітко усвідомлювали, що і гітлерівський, і сталінський режими є окупаційними. Чудовою ілюстрацією цієї безкомпромісної державотворчої позиції, яку варто використовувати на уроках історії для демонстрації української суб'єктності, є архівні документи початкового етапу радянсько-німецької війни.

Зокрема, у збереженому у фондах ДАІФО зверненні (наказі) начального команданта Української національної революційної армії під псевдонімом «Легенда» від 1941 року (*див. Додаток В*) чітко артикулюється ця незалежна позиція. У документі зазначається: «В ході воєнних операцій, які розгорнулися внаслідок війни, що існувала між Німеччиною і московією, на Українські Землі вступили Війська Німецької Армії... Інтереси Українського Національного Визволення вимагають цілковитого розгрому всіх ворожих сил». Документ проголошує, що оборона життя, праці та майна громадян лягає виключно на плечі українських збройних формувань [12, арк. 47]. Ця військова дисципліна та готовність до безкомпромісної оборони рідної землі є чудовим дидактичним прикладом для виховання почуття обов'язку (ст. 65 Конституції України) у сучасних школярів.

Демонстрація таких першоджерел у навчальному процесі має колосальний виховний ефект. Вона руйнує нав'язані радянською та сучасною російською

пропагандою міфи, наочно показуючи учням, що українські націоналісти від самого початку розглядали обидві тоталітарні імперії як ворогів Української Держави.

Важливим фактором УПА, окрім військової організації, виступає безпрецедентний морально-психологічний вимір. Як зазначає історик Іван Патриляк, значна частина повстанців, особливо на пізніх етапах боротьби, чітко усвідомлювала свою приреченість у протистоянні з гігантською репресивною машиною СРСР, проте продовжувала боротьбу, свідомо приносячи себе в жертву заради збереження ідеї незалежності для майбутніх поколінь. Саме цей жертвний вимір робить історію УПА потужним каталізатором для формування ціннісних орієнтирів сучасної молоді [33].

Молодь, яка складала основу ОУН та УПА, йшла у криївки та бойові загони без ілюзій щодо швидкої мілітарної перемоги над гігантським апаратом СРСР. Вони робили цей вибір із глибоким переконанням у необхідності зберегти саму ідею української державності, свідомо приносячи своє життя в жертву, аби закласти ідеологічний та моральний фундамент для майбутніх поколінь [33].

Варто наголосити, що така феноменальна мотивація не виникала стихійно – вона була результатом глибокої та системної виховної роботи. У доповіді начальника обласного управління НКДБ про ОУН і УПА чітко фіксується, що українське підпілля успішно спиралося на суспільні настрої і створило розгалужену мережу, «охоплюючи сільську, студентську та шкільну молодь» [8, арк. 46]. Більше того, беззаперечним архівним доказом цього є стенограма виступу начальника Станіславського обласного управління НКДБ Михайлова від 11 жовтня 1944 року (*див. Додаток Г*). У цьому таємному документі радянський посадовець прямо визнає успішність підпілля у роботі з підлітками. Він доповідає, що ОУН і УПА здійснюють системну «націоналістичну обробку молоді віком від 14 до 18 років», створюючи гуртки «Юнацтва», де вони цілеспрямовано «вивчають історію України» та ідеологічну літературу [10, арк. 49].

З дидактичної точки зору, цей факт є надзвичайно потужним інструментом: розуміння сучасними школярами того, що їхні однолітки у 1940-1950-х роках добровільно обирали смерть замість капітуляції чи зради, формує глибоку, емоційно усвідомлену повагу до ціни державної незалежності.

Невіддільною частиною цього психологічного виміру, яка дозволяє глибше осягнути внутрішній світ повстанців, є їхня духовна та культурна спадщина. Дослідниця Л. Дворніцька, вивчаючи вплив повстанських пісень на формування національної самосвідомості молодого покоління, наголошує, що саме через цей пласт культури передавався справжній емоційний нерв епохи. Повстанський фольклор акумулював у собі не лише заклики до збройної боротьби, а й біль втрат, тугу за родиною та незламну віру у власну правоту. Залучення таких джерел на уроках історії дозволяє «олюднити» сухий фактологічний наратив. Завдяки їм учень здатний проявити історичну емпатію— відчувати моральний стан вояка УПА і зрозуміти, що за сталевою дисципліною та зброєю стояли звичайні люди з надзвичайною силою духу (*перелік рекомендованих музичних творів із посиланнями наведено у Додатку Г*). [21, с.50].

Водночас, окрім емоційно-ціннісного виміру, важливим завданням на уроках історії є формування в учнів розуміння інституційної природи українського визвольного руху. Радянська пропаганда десятиліттями таврувала УПА як хаотичні «бандформування», намагаючись маргіналізувати діяльність повстанців. Щоб зруйнувати цей міф, дидактично доцільним є залучення до аналізу нормативно-правової бази підпілля. Робота з такими автентичними архівними документами яскраво демонструє старшокласникам високу організаційну культуру УПА, а також гуманітарний та правовий вимір їхньої боротьби як регулярної армії [17, с. 57; 32].

Беззаперечним доказом військової дисципліни та дотримання законів війни є ставлення командування УПА до ворога. У фондах Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ) зберігся унікальний нормативний документ — «Інструкція в справі полонених». Цей акт суворо

регламентував правила поводження з військовополоненими (як військовослужбовцями нацистської Німеччини, так і червоноармійцями чи представниками радянських силових структур). Документ категорично забороняв самосуди, знущання чи безпідставні розстріли рядового складу, вимагаючи дотримання гуманітарних принципів [11, арк. 90].

Більше того, інструкція передбачала глибокий психологічний та диференційований підхід: рядових бійців, які часто були примусово мобілізовані і не брали участі в каральних акціях проти мирного населення, намагалися переконати в справедливості визвольної боротьби, залучити на свій бік або ж, після відповідної роз'яснювальної роботи, просто відпускали [11, арк. 90].

Наявність та виконання таких інструкцій доводить, що УПА діяла як структурована державницька інституція з чіткою правовою базою. З дидактичної точки зору, опрацювання цього документа на уроках історії дозволяє вчителю аргументовано розвінчати стереотип про «бандитизм» повстанців і продемонструвати учням високий рівень військової етики, правосвідомості та гідності українських захисників навіть у найжорстокіших умовах тоталітарного терору [18, с. 50].

Не менш важливим аспектом діяльності УПА була потужна інформаційно-пропагандистська робота, спрямована на консолідацію населення. Як зазначає Тамара Галицька-Дідух, інформаційне протистояння на Станіславщині було не менш запеклим, ніж збройне [17, с. 57].

Для досягнення своєї мети радянською владою було залучено колосальний адміністративний та медійний ресурс. Дослідниця наголошує на використанні різноманітних методів впливу: від місцевої преси (наприклад, газети «Прикарпатська правда») і розширення мережі радіомовлення до кінопересувок, клубів, лекцій та мітингів. Особлива увага приділялася формуванню мережі агітаторів та пропагандистів; створювалися тисячі гуртків, де проводилася ідеологічна обробка, зокрема вивчення «Сталінської конституції». Радянська влада намагалася контролювати всі верстви населення, активно залучаючи молодь через комсомольські організації та спираючись на інтелігенцію, яку

оцінювали виключно за рівнем дотримання партійної лінії. Кадрова політика також працювала на ідеологічну уніфікацію: керівні посади обіймали вихідці зі східних регіонів УРСР або РРФСР, оскільки місцевому населенню не довіряли. Основним завданням цієї потужної пропагандистської машини було формування «радянського патріотизму» та таврування упівців [17, с. 58-59].

На противагу цій тоталітарній машині, ОУН та УПА розгорнули власну ефективну контрпропаганду. Це яскраво підтверджується оригінальними зверненнями та листівками, що збереглися у фондах ДАІФО. Наприклад, у зверненні Болехівського районного проводу ОУН під назвою «Українці!» (1941 р.) лунає чіткий державотворчий заклик: «Тепер настав наш час... Творимо Самостійну Національну Україну. Пам'ятайте, творимо МИ, що залишились при життю» (див. Додаток Д) [9, арк. 3]. Такі писемні джерела демонструють учням, що метою повстанців була не руйнація, а системна розбудова державних, культурних і господарських інституцій [37].

Ще одним визначальним аспектом, який дозволяє досягнути феномен безпрецедентно тривалого збройного спротиву УПА гігантській репресивній машині СРСР, є військово-тактична та інженерна унікальність повстанського руху. В умовах тотального контролю території ворожими військами, українське підпілля створило досконалу систему криївок – розгалужену підземну інфраструктуру, яка не мала аналогів у тогочасній Європі [41].

Це були не просто тимчасові схованки, а повноцінні автономні бази для функціонування підпільної держави. Інженерні рішення дозволяли облаштовувати під землею шпиталі з операційними, потужні друкарні, склади зброї та продовольства, казарми для зимівлі та командні пункти зв'язку, які мали досконалі системи вентиляції та маскування [39].

Військовий геній та архітектура повстанського спротиву були настільки досконалими, що вийшли далеко за межі локального конфлікту і стали об'єктом вивчення на міжнародному рівні. Зокрема, дослідник О. Бухало, аналізуючи розсекречені архіви Центрального розвідувального управління США, наголошує, що тактика УПА та креслення їхніх бункерів ретельно вивчалися

американськими аналітиками в роки Холодної війни. Для західних спецслужб український повстанський рух став класичним прикладом успішної та високоорганізованої партизанської боротьби проти регулярної радянської армії та каральних загонів НКВС [15].

Увагу західних розвідників привертав той факт, що в умовах тотального контролю території ворожими військами українським повстанцям вдавалося місяцями, а іноді й роками функціонувати під землею. Аналітики ЦРУ у своїх звітах детально описували інженерні рішення криївок: створення багаторівневих конструкцій, майстерно замасковані вентиляційні шахти (які часто виводилися через коріння або дупла дерев), водяні затвори для нейтралізації запахів, щоб збити зі сліду службових собак НКВС, та обов'язкову наявність кількох запасних виходів. Окрім самої архітектури підпілля, американська розвідка скрупульозно вивчала й методи, які змушена була застосовувати радянська каральна машина для пошуку цих криївок – від використання спеціальних металевих щупів та багатогодинних військових облав до застосування отруйних газів. Таким чином, для західних спецслужб український повстанський рух став не просто історичним епізодом, а класичним посібником та яскравим прикладом успішної, високоорганізованої партизанської боротьби проти регулярної радянської армії та каральних загонів [15].

Те, що для західних аналітиків було об'єктом теоретичного вивчення, для радянських каральних структур на місцях обернулося колосальною проблемою. Масштаб цієї проблеми яскраво підтверджується першоджерелами. Зокрема, у збережених у фондах ДАІФО «Відомостях про боротьбу радянсько-партійного активу та силових структур з ОУН-УПА» детально фіксуються труднощі, з якими стикалися каральні органи під час пошуку та ліквідації законспірованих бункерів на території Станіславщини. Внутрішні звіти партійного активу демонструють, що навіть маючи абсолютну кількісну та технічну перевагу, радянська машина роками не могла зламати цей досконалий підземний фронт [7, арк. 12-20].

З дидактичної точки зору, використання таких історичних фактів на уроках має колосальний мотиваційний потенціал. Інформація про те, що тактику українських повстанців вивчали елітні західні розвідки, викликає живий інтерес у сучасних школярів та демонструє світовий масштаб українського спротиву [25].

Крім того, це дозволяє вчителю змістити акцент із традиційної віктимної (жертвовної) парадигми на героїко-прагматичну: учні починають сприймати вояка УПА не лише як ідейного борця, але й як висококласного військового фахівця, інженера та тактика, який завдяки своєму інтелекту та винахідливості роками успішно протистояв переважаючому ворогу [23, с. 236].

Проте феномен тривалого спротиву УПА неможливо пояснити лише військовою тактикою чи інженерною досконалістю криївок. Фундаментом життєздатності підпілля стала тотальна підтримка місцевого населення, яка перетворила військовий конфлікт на масштабний громадянський опір. Радянській владі доводилося воювати не просто з озброєними загонами, а з усім українським суспільством на західних теренах [40].

Масштаби цього спротиву та безсилля радянського партійного активу на місцях яскраво ілюструють архівні першоджерела. У збережених у фондах ДАІФО «Відомостях про боротьбу радянсько-партійного активу та силових структур з ОУН-УПА» [7, арк. 12-20] детально задокументовано, з якими колосальними труднощами стикалася новоприбула радянська номенклатура. Архівні матеріали фіксують, що опір чинили не лише регулярні формування повстанців, але й звичайні громадяни, які масово саботували розпорядження влади.

Звіти радянських функціонерів рясніють фактами про систематичний зрив місцевим населенням мобілізаційних кампаній до Червоної армії, масову відмову від здачі сільськогосподарської продукції (саботаж хлібозаготівель) та ігнорування будь-яких ініціатив партійного керівництва. Фактично, місцеві жителі свідомо ризикували життям, стаючи надійним тилом для підпілля: вони

забезпечували повстанців провізією, переховували поранених та виконували функції народної розвідки [7, арк. 12-20].

Залучення таких архівних свідчень до навчального процесу має виняткове значення. Вони дозволяють вчителю аргументовано відкинути радянський міф про те, що УПА діяла у відриві від народу чи шляхом терору над ним. Аналізуючи ці документи, учні наочно переконуються у справжньому всенародному характері визвольної боротьби. Школярі вчаться розуміти, що захист національної ідеї був справою не лише вузького кола військових командирів, а кожної свідомої родини, формуючи в них глибоке почуття патріотизму та громадянської відповідальності [26, с. 102].

Важливо наголосити, що описані державотворчі, військові та виховні процеси не обмежувалися виключно територією Станіславщини. Вони мали загальнорегіональний характер і синхронно розгорталися по всьому заходу України. Переконливим доказом цього є задокументовані матеріали сусідніх регіонів. Зокрема, онлайн-виставка «Українська повстанська армія (Тернопільщина)», підготовлена Державним архівом Тернопільської області, демонструє ідентичні зразки повстанських наказів, звітів та агітаційних матеріалів. Ця джерельна база підтверджує, що підпілля діяло не як розрізнені загони, а як єдиний, добре скоординований організм зі спільною ідеологічною метою та організаційною структурою [13].

Таким чином, теоретичні засади національно-патріотичного виховання базуються на поєднанні філософсько-світоглядних, педагогічних і психологічних підходів, що трактують його як цілеспрямований і системний процес формування в учнів національної самосвідомості, активної громадянської позиції, глибокої любові до України та готовності її захищати. У сучасних умовах це виховання є важливою складовою освітнього процесу, особливо посиленою через повномасштабну російську агресію. Воно має виразну ціннісну спрямованість, спирається на героїчні сторінки української історії та ефективно реалізується завдяки компетентнісному, особистісно орієнтованому та діяльнісному підходам.

Теоретичне осмислення сутності, цілей, завдань і принципів національно-патріотичного виховання формує надійну концептуальну основу для подальшого вивчення потенціалу джерел з історії УПА як потужного засобу виховного впливу на уроках історії України.

Діяльність Української Повстанської Армії (УПА) є одним із найважливіших і найтрагічніших явищ новітньої історії України. Упродовж 1942–1950-х років УПА вела широкомасштабну збройну боротьбу проти нацистського та радянського тоталітарних режимів за відновлення української державності. Повстанська армія постала як закономірна форма національно-визвольного руху, що поєднував збройний опір, підпільну діяльність та ідеологічну роботу серед населення.

Історичний аналіз свідчить, що УПА пройшла складний шлях від формування перших відділів у 1942–1943 роках до піку своєї бойової активності у 1944–1946 роках та поступового переходу до збройного підпілля в умовах тотального радянського терору. Повстанці воювали на два фронти, демонструючи не лише військову майстерність, а й високу ідейну переконаність. Головною метою боротьби залишалося відновлення незалежної соборної Української держави.

Діяльність УПА мала яскраво виражений національно-визвольний характер і стала продовженням традицій визвольних змагань 1917–1921 років. Водночас вона виявилася однією з наймасштабніших антикомуністичних збройних боротьб у післявоєнній Європі. Масштаби репресій проти учасників руху, депортації населення Західної України та тривале замовчування теми в радянській історіографії підтверджують її надзвичайну загрозу для радянської системи.

Таким чином, історичний аспект діяльності УПА демонструє не тільки героїзм і самопожертву українського народу, а й глибоку трагедію нації, яка була змушена вести нерівну боротьбу за право на власну державність. Вивчення цього періоду має ключове значення для формування національної історичної пам'яті та національно-патріотичного виховання сучасної молоді, оскільки дає

можливість показати учням реальні приклади боротьби за свободу та незалежність України.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ УПА НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Розробка методики використання джерел з історії Української повстанської армії (УПА) на уроках історії України вимагає передусім чіткого визначення науково-теоретичного підґрунтя, структуризації та класифікації самого джерельного масиву. Без глибокого розуміння специфіки походження, функцій та внутрішньої природи повстанської документації неможливо побудувати ефективну систему запитань і завдань для здобувачів освіти. Своєю чергою, саме науково обґрунтована класифікація забезпечує системне засвоєння навчального матеріалу, формування предметних компетентностей та реалізацію ключового завдання нашого дослідження – національно-патріотичного виховання учнівської молоді [31, с. 263].

У зв'язку з цим початковим етапом методичного проєктування є звернення до класичної теорії історичного джерелознавства та її адаптація до специфіки матеріалів визвольного руху середини ХХ століття. У вітчизняній науково-педагогічній традиції класифікація джерел розглядається як фундаментальний метод упорядкування історичної інформації, що дозволяє логічно структурувати освітній процес і дидактичний матеріал [44, с. 24].

Як слушно зазначає І. Міронова, системне джерелознавче осмислення та володіння інструментами класифікації є передумовою для формування критичного мислення учнів, оскільки кожен окремий тип джерела вимагає застосування специфічного алгоритму критичного аналізу та інтерпретації. Зокрема, робота з писемними текстами (офіційними документами, мемуарами, періодикою) передбачає здійснення школярами послідовної зовнішньої та внутрішньої критики: встановлення автентичності, з'ясування мотивів автора, виявлення прихованих упереджень чи ідеологічних впливів [45, с. 34].

Натомість залучення зображальних чи аудіовізуальних джерел потребує активізації інших пізнавальних механізмів – вміння декодувати візуальні образи,

розпізнавати символіку та емоційні маніпуляції. Завдяки такому диференційованому підходу учні не лише пасивно засвоюють фактологічний матеріал, а й здобувають практичні навички верифікації даних, вчаться зіставляти суперечливі відомості й конструювати власну, науково обґрунтовану візію минулого. Крім того, критичний підхід до осмислення інформації формує в учнів навичку фактчекінгу, що є життєво необхідною в сучасному світі, перенасиченому щоденними потоками суперечливих новин [31, с. 244].

Теза про те, що розуміння природи історичних пам'яток та вміння їх грамотно групувати закладають міцну основу для виховання самостійного погляду учнів, безпосередньо корелює із глибокими традиціями української історичної школи. Зокрема, аналізуючи лекційні курси видатного історика І. Крип'якевича, дослідниця І. Мороз наголошує, що класифікація історичних матеріалів завжди виступала не просто кабінетною схемою, а практичним інструментом дидактики, покликаним оптимізувати сприйняття минулого через логічне групування писемних та речових пам'яток [29, с. 56].

Проте, якщо традиційне джерелознавство в закладах освіти оперує здебільшого класичними комплексами (державні акти, офіційна преса, приватний епістолярій), то матеріали ОУН та УПА мають унікальну специфіку. Вона зумовлена особливістю їхнього функціонування в умовах глибокого підпілля, збройного протистояння тоталітарним режимам та відсутності власної сталої державної інфраструктури. Базовим орієнтиром та методологічним фундаментом для розв'язання проблеми систематизації цього масиву в межах нашого дослідження є праця Г. Папакіна, присвячена класифікації та аналізу змісту документів повстанського походження [32, с. 155].

Г. Папакін звертає увагу на складну типологічну структуру джерельного комплексу визвольного руху, що парадоксально поєднує в собі ознаки чіткого військового діловодства та матеріалів конспіративного політичного підпілля. Спираючись на його наукові висновки, ми пропонуємо адаптовану для шкільного курсу історії класифікацію джерел з історії УПА, з якими доцільно організовувати роботу учнів на уроках:

1. Нормативно-директивні та організаційно-розпорядчі документи. До цієї групи належать накази Головного командира УПА, інструкції Головного військового штабу (ГВШ), розпорядження крайових проводів ОУН та командувань військових округ. У шкільному навчанні ці документи мають виняткове значення, оскільки вони демонструють високий рівень структурування, інституціоналізації та дисципліни всередині повстанського руху, переконливо розвінчуючи радянські міфи про «хаотичність» чи «атаманщину» підпілля [41].

2. Оперативно-тактична та звітна документація військових підрозділів. Сюди входять звіти (реляції) про бойові дії, хроніки повстанських сотень, реєстри втрат, протоколи допитів Служби безпеки (СБ), інструкції щодо поводження з полоненими та внутрішні бойові розпорядження. Використання цих джерел дозволяє учням відчувати безпосередню динаміку подій, розвивати навички мікроісторичного аналізу та реконструювати повсякденне життя повстанців [43].

3. Інформаційно-аналітичні матеріали. Це огляди суспільно-політичного становища, що складалися референтами СБ ОУН чи інформаторами УПА, звіти про настрої місцевого населення, аналіз пропагандистських та каральних акцій радянської чи німецької влади. Такі документи є унікальним містком для формування в учнів навичок аналізу тогочасної інформаційної війни та спроб підпілля протидіяти дезінформації супротивника [11].

4. Пропагандистсько-агітаційний комплекс (публіцистичні джерела). Найбільш масовий і дидактично доступний блок, який містить повстанські листівки, звернення до різних верств населення (селян, робітників, червоноармійців, інтелігенції), брошури, підпільні періодичні видання, а також візуалізовані матеріали –бофони (повстанські гроші-квитанції) та святкові поштівки [9, 12, 13]. Ці джерела володіють колосальним виховним та емоційним потенціалом, ідеально підходячи для розвитку медіаграмотності [16, с. 35].

5. Джерела особистісного походження (его-документи). До цієї групи відносяться щоденники учасників підпілля, знайдені у криївках, їхні листи до

рідних («грипси») та спогади ветеранів УПА, записані у пізніші часи. Вони допомагають реалізувати в освітньому процесі антропологічний підхід («історію через призму людини»), дозволяючи підліткам зрозуміти особисту мотивацію, психологічний стан та ціннісні орієнтири людей, які свідомо йшли на жертвовну боротьбу [21, с. 50].

Таким чином, запропонована п'ятикомпонентна класифікація дозволяє вчителю чітко диференціювати джерельний матеріал за його походженням і дидактичними можливостями.

Визначення загальної методики опрацювання джерел з історії ОУН і УПА на уроках історії України базується на принципах, обґрунтованих у працях О. Пометун, Г. Фреймана [46], а також Ф. Левітаса та О. Салати [44]. гідно з їхніми концепціями, робота з історичним документом не повинна зводитися до репродуктивного читання вчителем чи простої ілюстрації теоретичного матеріалу. Джерело має виступати повноцінним інструментом самостійного пізнання, в якому здобувач освіти стає активним дослідником і здобуває знання через аналітичну діяльність.

Організовуючи таку діяльність, доцільно спиратися на класифікацію методів навчання за характером пізнавальної діяльності, адаптуючи їх до специфіки теми. На початковому етапі виправданим є пояснювально-ілюстративний або репродуктивний метод, за якого вчитель розкриває історичний контекст створення документа, а учні засвоюють базову інформацію. Головний акцент варто робити на проблемному методі, який передбачає створення когнітивного дисонансу, а також на частково-пошуковому (евристичному) методі, коли школярі під керівництвом учителя самостійно знаходять аргументи в текстах архівних джерел.

Наприклад, під час аналізу агітаційної листівки ОУН учитель може поставити проблемне запитання: «Чому в умовах жорсткого підпілля організація робить ставку саме на друковану пропаганду, а не на усну передачу інформації?» Зіставляючи текст листівки з історичним контекстом діяльності УПА, учні самостійно доходять висновку про роль інформаційної боротьби, конспірації та

впливу на місцеве населення. Або ж учням пропонується уривок зі звіту підпільного діяча УПА із завданням: «Визначте, які труднощі повсякденного життя повстанців відображені в документі та які засоби їх подолання згадуються». Школярі самостійно знаходять у тексті конкретні факти (нестача харчів, конспірація, пересування), формують узагальнення та презентують результати в групах.

Найвищий рівень залученості забезпечує дослідницький метод, який орієнтує учнів на самостійний аналіз комплексу джерел і формування власних висновків [44, с. 64–65]. До основних прийомів належать порівняльний аналіз джерел, джерелознавчий аналіз тексту (визначення автора, мети, умов створення та адресата), класифікація джерел, критична інтерпретація інформації, формування аргументованої позиції та створення міні-дослідницького продукту (есе, презентація, постер або проєкт). Застосування цих прийомів перетворює учня з пасивного споживача інформації на активного дослідника історичних процесів.

Ефективність застосування цих методів у базовій та старшій школі значною мірою залежить від правильного вибору форм організації навчальної діяльності. Роботу з джерелами УПА доцільно будувати від фронтальної форми до групової та парної роботи, яка дає можливість організувати перехресний аналіз (наприклад, одна група працює з радянськими звітами, а інша – зі спогадами повстанців) [46, с. 147].

Найвищого рівня залученості дають індивідуальна (самостійна підготовка есе на основі его-документів, розробка проєктів із прямим залученням джерел, ведення блогу про УПА), колективно-творча (рольові ігри, дебати, дискусійні клуби) та позакласна форми роботи (екскурсії до музеїв визвольної боротьби, зустрічі зі свідками, віртуальні тури) [19, с.14].

Групова та парна робота відкриває значно ширші можливості залучення учнів. Це може бути складання інтелект-карти руху опору, заповнення діаграми «фішбоун» під час аналізу проблемного питання, підготовка інформаційного буклету чи плаката, а також розробка екскурсії для молодших школярів.

Безпосередньо на уроці ефективними є презентації для однокласників (наприклад, коли кожна підгрупа готує повідомлення про конкретного діяча чи діячку УПА). Крім того, учні можуть досліджувати різні аспекти діяльності УПА: культуру, криївки, діяльність за кордоном, освіту, тактику ведення бою тощо [31, с.264-265]. Ефективним засобом активізації історичної емпатії та розвитку аргументаційної культури є метод історичної симуляції. Учні отримують ролі конкретних учасників подій (командир сотні УПА, зв'язкова, місцевий селянин, працівник СБ, радянський офіцер). На основі автентичних джерел (накази, грипси, звіти) вони відтворюють ситуацію прийняття рішення в умовах підпілля. Наприклад, симуляція «Зустріч крайового проводу ОУН у 1944 році» дозволяє глибше зрозуміти дилеми вибору між компромісом і продовженням збройної боротьби.

Робота з історичними джерелами суттєво сприяє формуванню критичного мислення учнів. Дослідниці А. Бережна та Р. Грицишина наголошують, що цілеспрямований джерелознавчий аналіз (наприклад, опрацювання звітів повстанських підрозділів чи наказів командування) вимагає від школярів застосування складних когнітивних операцій. Працюючи з повстанською документацією, учні застосовують такі методичні прийоми: аналіз і синтез (виділення смислових частин документа та формулювання головної думки); порівняння (зіставлення протилежних за походженням джерел, наприклад, радянських звітів і спогадів учасників підпілля); класифікацію та систематизацію матеріалу; узагальнення розрізнених фактів і формулювання аргументованих висновків; оцінювання достовірності (встановлення авторства, мети створення документа, виявлення упередженості чи пропагандистського впливу); візуалізацію результатів (створення порівняльних таблиць, ментальних карт, таймлайнів розгортання повстанського руху) [18, с.51-52].

Системне застосування цих прийомів розвиває в учнів уміння відокремлювати об'єктивні факти від суб'єктивних оцінок, розуміти історичний контекст, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та верифікувати

інформацію. Усе це формує стійкий критичний імунітет особистості, необхідний в умовах сучасного агресивного інформаційного середовища [43].

У межах дослідження систему методичних прийомів опрацювання джерел з історії УПА доцільно класифікувати за трьома основними методами. Перший із них ґрунтується на принципі багатоперспективності Р. Страдлінга і передбачає перехресний аналіз писемних джерел різних сторін конфлікту з метою запобігання догматизації історичної свідомості [47, с. 13-14].

Під час роботи з текстами учні застосовують прийоми аналізу, синтезу, порівняння та оцінювання достовірності інформації. Для оптимізації цього процесу використовується трирівнева система запитань П. Мороза: на першому (фактуальному) рівні учні вилучають явну інформацію, на другому (аналітичному) – здійснюють інтерпретацію, навчаючись читати між рядками та виявляти мотиви автора, а на третьому (оцінно-творчому) – відповідають на проблемні запитання та моделюють ситуації спростування сучасних міфів пропаганди [31, с. 264-266].

Другим ключовим методом є поетапне декодування візуальних джерел – повстанських листівок, бофонів, дереворитив Ніла Хасевича та архівних фотографій підпільних криївок [13].

Ефективність використання візуальних матеріалів підтверджується класичними положеннями педагогічної психології, зокрема «Пірамідою навчання» Едгара Дейла (до якої ми звертали в першому розділі). Згідно з цією моделлю, пасивне сприйняття текстової чи аудіальної інформації дає відносно низький рівень засвоєння, тоді як активна робота з візуальними об'єктами (обговорення, аналіз, дискусія) підвищує його до 50–70 % [34].

Спираючись на методичні напрацювання О. Пометун та Л. Войтко [16; 35], пропонуємо таку покрокову схему декодування повстанської візуалістики: первинне сприйняття та інвентаризацію деталей, історичну контекстуалізацію, критичну інтерпретацію та фінальний синтез інформації з зіставленням візуальних і текстових джерел [43].

Первинне сприйняття та інвентаризація: учні уважно розглядають зображення і фіксують деталі. На цьому етапі учні не роблять жодних поспішних висновків, а працюють як безсторонні спостерігачі. Їхнє головне завдання виступає в об'єктивній фіксації всіх наявних візуальних даних. Школярі уважно розглядають передній та задній плани, описують центральні фігури та тло. Вони звертають увагу на найменші деталі: особливості одягу, наявність уніформи чи зброї, пози та вирази обличчя людей. Також на цьому етапі відбувається фіксація символіки, прапорів, емблем, а також написів чи гасел. Результатом цього кроку є детальний опис усього, що об'єктивно присутнє на фотографії, плакаті чи листівці[16, с.14].

На етапі контекстуалізації школярі пов'язують візуальні елементи зі своїми історичними знаннями, визначають період і подію, до яких належить зображення, розшифровують символи та намагаються ідентифікувати осіб або їхній статус. Таким чином, вони шукають зв'язок між побаченим та вже вивченим історичним матеріалом.

На етапі критичної інтерпретації учні аналізують приховані смисли: хто і з якою метою створив зображення, для якої аудиторії воно призначене, які емоції має викликати, де присутні упередженість чи пропагандистські меседжі [35, с. 245-246].

Завершується процес оцінюванням та підбиттям підсумків. На завершальному етапі відбувається узагальнення зібраної інформації. Учні формулюють висновки про нове знання щодо повстанського руху, зіставляють візуальне джерело з текстовими документами, виявляють суперечності чи підтвердження й рефлексують над його історичною цінністю як повноцінного доказу у своїй історичній аргументації[43].

Третім магістральним елементом є історична емпатія на основі его-документів та матеріалів усної історії. Цей підхід дає змогу реалізувати антропологічний принцип, зміщуючи фокус з глобальних подій на долю конкретної людини. Опрацювання прощальних листів, щоденників підпільників

чи повстанських пісень (досліджених Л. Дворніцькою) сприяє формуванню національної самосвідомості молоді [21, с. 49].

Провідними прийомами тут виступають складання «карти емпатії» та ціннісні дискусії навколо екзистенційного вибору молоді 1940–1950-х років. Аналіз побутових деталей (фотографії криївок, лісових шпиталів) допомагає учням глибше зрозуміти умови життя та психологічну стійкість повстанців. У результаті формується стійкий навик верифікації інформації та протидії маніпуляціям в сучасному інформаційному просторі [43].

Практична реалізація теоретичних і методичних засад використання джерел з історії УПА найкраще відбувається через залучення учнів до проєктної діяльності та інтерактивних методів. Як зазначають І. Мороз та П. Мороз, критеріями відбору джерел для шкільних практикумів і проєктів мають бути не лише наукова репрезентативність, а й вікова доступність, емоційний потенціал та наявність внутрішньої проблеми, яка стимулює дискусію [30; 31]. Приклади тем: «Чи виправданим було рішення УПА про продовження збройної боротьби після 1945 року?», «Чи можна вважати дії СБ ОУН виправданими з моральної точки зору?». Кожна команда працює з різними типами джерел (одна – з повстанськими, інша – з радянськими), що посилює перехресний аналіз і вміння працювати з конфліктуючими інтерпретаціями.

Готовою дидактичною платформою для такої роботи в сучасній школі є онлайн-виставка «Українська повстанська армія», створена на матеріалах Державного архіву Тернопільської області. Вона забезпечує вчителям та учням прямий доступ до автентичних візуальних і писемних джерел [13].

Під час вивчення інформаційно-культурного фронту УПА доцільно запропонувати учням виконання групового мініпроєкту на матеріалах зазначеної онлайн-виставки. Школярі відбирають кілька специфічних джерел (наприклад, великодню поштівку УПА чи тогочасні бофони) і самостійно аналізують комунікаційний потенціал підпілля [16, с. 33].

Опрацьовуючи, зокрема, великодню поштівку, учні досліджують, як повстанські художники поєднували традиційні релігійні та національні символи

з модерними гаслами збройної боротьби. Така проектна діяльність розвиває вміння ідентифікувати особливості повстанської візуальної культури, самостійно атрибутувати джерела та аналізувати передумови протидії радянської влади поширенню впливу ОУН серед молоді. Робота з цими матеріалами зміщує дидактичний акцент на культурно-психологічний вимір боротьби та демонструє підліткам, що створення власного культурного продукту можливе навіть в екстремальних умовах [18, с. 52].

Важливим практичним кейсом, який активізує дослідницький метод і прийоми історичної емпатії, є довготривалий учнівський проект, присвячений вивченню історії повсякдення через архітектуру підпільних споруд УПА. Учням пропонується проаналізувати просторове облаштування, побутові умови та засоби маскувannya підземних бункерів, опираючись на матеріали розсекречених архівів [15]. Інші приклади, «Напад на тюрму в Бережанах 1944 р.» або «Діяльність сотні «Броди» на Тернопільщині»). Завдання включає реконструкцію хронології, оцінку ефективності тактики, аналіз наслідків для цивільного населення та етичні дилеми. Такий підхід розвиває навички мікроісторії та комплексного аналізу.

У межах проекту учні виконують пошукове завдання з виявлення криївок у своєму населеному пункті чи найближчому районі, досліджують розпорядок дня повстанця та виконують творче завдання – креслення плану умовної криївки, адаптованої до сучасних умов їхнього міста чи села. Така діяльність спонукає підлітків глибше працювати з джерелами, аналізувати еволюцію військового маскувannya, ставити критичні запитання та аргументовано відстоювати власну позицію [15].

Для систематизації великих обсягів інформації безпосередньо на уроці ефективно застосовуються графічні організатори, зокрема методи візуалізації результатів дослідження. Під час роботи з нормативно-директивними та оперативно-тактичними документами учні можуть заповнювати причинно-наслідкову діаграму «фішбоун». На «кістках» скелета фіксуються ключові

чинники розгортання повстанського руху на Волині та конкретні факти з джерел, які їх підтверджують [43].

У контексті вивчення теми «головою» риб'ячого скелета стає центральне проблемне питання уроку – причини тривалості та стійкості збройного опору УПА в умовах тоталітарного тиску. «Великими кістками» (основними категоріями) є ключові чинники: географічно-тактичний (знання місцевості, розгалужена мережа криївок), соціальний (масова підтримка населення), ідеологічний (чітка національна мотивація) та організаційний (сувора конспірація й військова дисципліна). На «дрібних кісточках» учні фіксують конкретні факти та аргументи, знайдені в архівних документах, а «хвіст» діаграми використовується для формулювання загального висновку про історичне значення повстанського руху [15].

Не менш ефективним є використання ментальних карт і таймлайнів для відображення територіальної структури УПА та етапів створення воєнних округів («Турів», «Заграва», «Богун», «Тютюнник»). Системне застосування цих інструментів розвиває в учнів уміння відокремлювати об'єктивні факти від суб'єктивних оцінок, розуміти історичний контекст, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, дотримуватися правил інформаційної гігієни та протистояти когнітивним викривленням сучасного інформаційного простору [43].

Окрему увагу в практичній частині варто приділити медіаосвітнім кейсам, які пов'язують історію середини ХХ століття з викликами сучасної інформаційної війни. Використовуючи третій (оцінно-творчий) рівень запитань за методикою П. Мороза, учитель може запропонувати учням індивідуальні чи колективні творчі завдання з моделювання ситуацій. Наприклад, на основі інформаційно-аналітичних звітів СБ ОУН [11] школярі розробляють проєкт у формі публікації або серії постів для іноземних видань чи соцмереж, спрямований на спростування поширених міфів про повстанський рух. Аналізуючи дилеми в агітаційних листівках «Українці» [9] чи «Громадяни» [12], старшокласники створюють власні контрнаративи, що сприяє розвитку стійкості до дезінформації [18, с. 53].

На уроках-практикумах учні аналізують тексти повстанських пісень за чітким алгоритмом, виокремлюючи згадки про реальні події та розшифровуючи ідеологічні меседжі [21, с. 49]. Крім того, зіставлення офіційних звітів каральних органів НКДБ [8; 10] з живими відео- та аудіоінтерв'ю ветеранів дає змогу учням наочно відчувати різницю між сухим документальним фактажем і особистим людським сприйняттям подій. Такий підхід забезпечує високу залученість учнів і перетворює роботу з джерелами на активний процес конструювання історичного знання та формування громадянської позиції [19, с. 14].

Сучасним розвитком проєктної діяльності є цифровий сторітелінг. Учні створюють короткі документальні ролики, подкасти або інтерактивні презентації (наприклад, у Genially або Canva), поєднуючи скановані документи, голос за кадром, реконструкції та мапи. Особливо ефективним є створення «віртуального музею криївки» або «історії однієї листівки».

Для фіксації прогресу учнів доцільно застосовувати портфоліо-метод. Кожен учень протягом вивчення теми формує портфоліо, яке включає аналіз джерел, рефлексивні записи («Що мене найбільше вразило і чому?», «Який міф я переглянув?») та самооцінку розвитку критичного мислення. Це сприяє розвитку метакогнітивних навичок (усі методи в таблиці Додаток Н).

У розробленій методиці органічно поєднано три провідні педагогічні підходи. Особистісно-орієнтований підхід реалізовано через максимальне врахування індивідуальних особливостей, емоцій та ціннісних орієнтирів учнів, що особливо яскраво проявляється в роботі з его-документами, складанні «карт емпатії» та виконанні рефлексивних завдань. Діяльнісний підхід забезпечує перехід від пасивного сприйняття до активної самостійної діяльності школярів шляхом використання перехресного аналізу джерел, поетапного декодування візуальних матеріалів, графічних організаторів, проєктної діяльності, історичних симуляцій, дебатів та створення власних медіа-продуктів (див. Додаток П). Компетентнісний підхід є наскрізним і інтегруючим: системна робота з джерелами УПА сприяє формуванню ключових загальних компетентностей (громадянських, інформаційно-комунікаційних, культурних, інноваційних) та

предметних історичних компетентностей (логічної, аксіологічної, інформаційної, просторової, хронологічної), зокрема критичного мислення, медіаграмотності, інформаційної стійкості та національно-патріотичних цінностей (див. Додаток Р). Таке поєднання підходів перетворює вивчення історії УПА на глибоко особистісно значущий, діяльнісний і компетентісно орієнтований процес.

Отже, проведений аналіз показав, що ефективна робота з джерелами УПА вимагає насамперед чіткої науково обґрунтованої класифікації джерельного масиву. Адаптувавши підходи Г. Папакіна до шкільного курсу, запропоновано п'ятикомпонентну класифікацію (нормативно-директивні, оперативно-тактичні, інформаційно-аналітичні, пропагандистсько-агітаційні та его-документи), яка дозволяє вчителю диференціювати дидактичні можливості кожного типу джерел і будувати системну роботу з ними.

Методологічною основою методики стали особисто-орієнтований та діяльнісний підходи. Їх поєднання забезпечує перехід від репродуктивного засвоєння до активної самостійної діяльності учнів. У межах дослідження обґрунтовано систему методів і прийомів, зокрема: перехресний аналіз на засадах багатоперспективності, трирівневу систему запитань П. Мороза, поетапне декодування візуальних джерел, історичну емпатію, фішбоун, ментальні карти, таймлайни, проєктну діяльність, медіаосвітні кейси та метод усної історії. Запропоновано також перспективні інноваційні форми роботи – історичну симуляцію, структуровані дебати, case-study та цифровий storytelling.

Практична реалізація методики через мініпроєкти (аналіз великодніх поштів, бофонів), довготривалі проєкти («Історія кривки рідного краю») та графічні організатори сприяє високому рівню залученості учнів і ефективному формуванню як загальних, так і предметних (історичних) компетентностей. Особливо вагомим є розвиток критичного мислення, медіаграмотності, інформаційної стійкості, громадянської позиції та національно-патріотичних цінностей.

ВИСНОВКИ

Феномен Української повстанської армії як безпрецедентного всенародного спротиву є непересічним, багатогранним явищем, яке відіграло ключову роль у вітчизняній історії XX століття та має потужний виховний і мотиваційний потенціал для сучасної української молоді. Актуальність вивчення джерельного комплексу з історії УПА сьогодні як ніколи висока, адже звернення до цього героїчного досвіду дозволяє не лише повернути національну пам'ять та сформувати громадянську свідомість, але й переосмислити складні історико-виховні процеси, зокрема, засади національно-патріотичного виховання учнівської молоді на уроках історії України в умовах сучасних екзистенційних викликів.

У дипломній роботі здійснено теоретичне обґрунтування та розроблено цілісну методику опрацювання різнотипових джерел з історії Української повстанської армії на уроках історії України, що дозволило повноцінно розв'язати поставлені завдання та досягти визначеної мети дослідження, спрямованої на підвищення рівня національно-патріотичного виховання і критичного мислення здобувачів освіти. Результати проведеного науково-педагогічного пошуку дозволяють сформулювати такі узагальнені положення.

Аналіз теоретичних засад та дидактичної класифікації історичних джерел у шкільній освіті засвідчив, що залучення автентичних матеріалів є ключовою умовою реалізації компетентнісного підходу в межах концепції Нової української школи. У вітчизняній методичній традиції, що спирається на спадщину класиків джерелознавства та дидактики, класифікація джерел розглядається не як абстрактна кабінетна схема, а як практичний інструмент упорядкування інформації. Класифікація історичних джерел здійснюється за різними критеріями: походженням, способом створення, метою виникнення та формою фіксації інформації. Особливе значення для даного дослідження мають генетично-цільова класифікація І. Крип'якевича, яка поділяє джерела на «залишки» та «традицію», а також класифікація за способом фіксації інформації,

що виокремлює писемні, зображальні, усні, речові, лінгвістичні та аудіовізуальні джерела.

Письмові, візуальні та усні історичні джерела утворюють цілісну систему історичної інформації, що забезпечує багатовимірність пізнання минулого. Письмові джерела виконують функцію основного носія фактологічної та аналітичної інформації, візуальні джерела сприяють конкретизації історичних подій і посиленню їхнього емоційно-образного сприйняття, тоді як усні джерела репрезентують суб'єктивний досвід учасників історичного процесу, розкриваючи його особистісний вимір. Їх комплексне використання в освітньому процесі забезпечує реалізацію принципів критичного аналізу історичної інформації та сприяє формуванню історичної компетентності, дослідницьких умінь і національно-патріотичних цінностей учнів.

Дослідження виховного потенціалу історії діяльності Української повстанської армії з обґрунтуванням теоретичних засад національно-патріотичного виховання дозволило визначити стратегічні орієнтири шкільної історичної освіти в умовах сучасної російсько-української війни. Обґрунтовано, що звернення до героїчних сторінок визвольного руху середини ХХ століття є потужним чинником формування національної самосвідомості та громадянської відповідальності молоді. Вивчення феномену повстанської самоорганізації, жертвності та безкомпромісного захисту Батьківщини дозволяє змістити фокус викладання історії з віктимної на героїко-прагматичну парадигму, що безпосередньо відповідає вимогам державних нормативно-правових документів і Стратегії національно-патріотичного виховання.

Ключовою передумовою ефективної роботи з повстанськими джерелами є їх чітка систематизація. На основі наукових напрацювань Г. Папакіна для шкільної практики запропоновано п'ятикомпонентну класифікацію джерел (нормативно-директивні, оперативно-тактичні, інформаційно-аналітичні, пропагандистсько-агітаційні та его-документи). Вона дає вчителю змогу чітко розрізняти дидактичний потенціал кожного виду джерел і будувати цілеспрямовану роботу з ними.

Методологічним фундаментом методики стали особисто-орієнтований та діяльнісний підходи. Їх органічне поєднання забезпечує перехід від пасивного сприйняття інформації до активної пізнавальної діяльності школярів, у центрі якої – особистісний розвиток учня.

У межах дослідження обґрунтовано й систематизовано низку методів і прийомів роботи з джерелами: перехресний аналіз на принципах багатоперспективності, трирівневу систему запитань П. Мороза, поетапне декодування візуальних матеріалів, історичну емпатію, графічні організатори (фішбоун, ментальні карти, таймлайни), проєктну діяльність, медіаосвітні кейси та метод усної історії. Додатково запропоновано перспективні інноваційні форми: історичні симуляції, структуровані дебати, аналіз конкретних кейсів (case-study) та цифровий сторітелінг.

Практичне впровадження методики через мініпроєкти (зокрема, з великодніми поштівками та бофонами), довготривалі регіональні проєкти («Історія криївки рідного краю») та різні форми візуалізації інформації забезпечує високий рівень мотивації та залученості учнів. Це сприяє комплексному розвитку як загальних, так і предметних компетентностей, особливо критичного мислення, медіаграмотності, інформаційної стійкості, громадянської свідомості та національно-патріотичних цінностей.

Таким чином, проведене дослідження підтверджує, що грамотне й системне використання джерел з історії Української повстанської армії є одним із найбільш ефективних шляхів підвищення якості історичної освіти та національно-патріотичного виховання в сучасній українській школі. Розроблена методика не тільки збагачує зміст шкільного курсу історії, але й сприяє формуванню покоління свідомих, критично мислячих і патріотично налаштованих громадян, здатних гідно продовжувати традиції національної боротьби за свободу і державність України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Нормативно-правові документи

1. Про визнання боротьби українського народу за незалежність у XX столітті. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text> (дата звернення: 21.10.2025).
2. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах : Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text> (дата звернення: 01.03.2026).
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.03.2026).
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 01.03.2026).
5. Про Стратегію національно-патріотичного виховання : Указ Президента України від 18.05.2019 р. № 286/2019. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019> (дата звернення: 01.03.2026).
6. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року : Указ Президента України від 12.03.2021 р. № 94/2021. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021> (дата звернення: 01.03.2026).

II. Архівні матеріали.

7. Відомості про боротьбу радянсько-партійного активу та силових структур з ОУН-УПА. ДАІФО. Ф. Р-584. Оп. 3. Спр. 6. Арк. 12-20.
8. Доповідь начальника обласного управління НКДБ про ОУН-УПА. ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1 Спр. 162. Арк. 46-53.
9. Звернення Болехівського районного проводу ОУН «Українці». 1941 рік. ДАІФО. Ф. 636. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 3.
10. Із виступу начальника обласного управління НКГВ МИХАЙЛОВА на зборах партійного активу Станіславської області про недоліки в політичній роботі в Західних областях України 11 жовтня 1944р. ДАІФО. Ф. ІІ.Оп.І. Спр.169. Арк.49-53. Стенограма.
11. Інструкція в справі полонених. Галузовий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 13. Спр. 376. Т. 61. Арк. 90. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/4354> (дата звернення: 04.12.2025).
12. Листівка Начального Команданта Українсько Національної Революційної Армії. «Громадяни», 1941 рік. ДАІФО. Ф. 636. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 47.
13. Українська повстанська армія (Тернопільщина) : онлайн-виставка за матеріалами Державного архіву Тернопільської області. Державний архів Тернопільської області. URL: <https://archives.te.gov.ua/media/uploads/%D1%83%D0%BF%D0%B0.pdf> (дата звернення: 11.11.2025).

III. Монографії і статті.

14. Боришевський М. Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості. Київ : *Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України ; СКО «Беркут»*, 2000. 63 с.
15. Бухало О. Архіви ЦРУ: як Червона армія шукала крийвки УПА. *BBC news Україна*. 2017. 8 лютого. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-history-38897147> (дата звернення: 09.03.2026)

16. Войтко Л. І Методика використання візуальних джерел на уроках історії у 11 класі. Актуальні проблеми теорії і методики навчання історії, географії та громадянства. Запоріжжя, 2025. С. 31-37. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi83/0062468.pdf#page=31> (дата звернення: 20.12.2025)
17. Галицька-Дідух Т.В. Інформаційно–пропагандистська політика радянської влади в західних областях у 1944–1947 рр. (на прикладі Станіславської області). *Гілея. Науковий вісник*. 2017. №11 (126). С. 57-62.
18. Грицишина Р. Розвиток критичного мислення школярів на уроках історії в 9-му класі закладів загальної середньої освіти. *Актуальні проблеми теорії і методики навчання історії, географії та громадянства*. Запоріжжя, 2025. С.49-56 URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/26013/3/0062468.pdf#page=49> (дата звернення: 20.12.2025)
19. Груша Л.М. Формування патріотизму, ціннісних орієнтирів, громадянської самосвідомості студентів засобами активних форм. *Впровадження ефективних моделей національно-патріотичного виховання сучасної студентської молоді. З досвіду роботи закладів фахової передвищої освіти*. Київ, 2022. С. 13-16. URL: <https://surl.li/phaqzo> (дата звернення: 20.11.2025)
20. Гусарь А.О. Національно-патріотичне виховання на уроках історії. Vseosvita. 5.07.2019. URL: <https://vseosvita.ua/library/tvorca-robota-na-temu-nacionalno-patrioticne-vihovanna-na-urokah-istorii-139482.html> (дата звернення: 11.11.2025)
21. Дворніцька Л.В. Вплив повстанських пісень 1940–1950 рр. на формування національної самосвідомості молодого покоління. *Гілея. Науковий вісник*. №11(126). 2017. С. 49-52
22. Демченко А. М. Національно-патріотичне виховання студентської молоді: сучасний аспект. *Впровадження ефективних моделей національно-патріотичного виховання сучасної студентської молоді. З досвіду роботи*

закладів фахової передвищої освіти : метод. реком. Київ, 2022. С. 24-27. URL: <https://surl.li/phaqzo> (дата звернення: 20.11.2025)

23. Журба К. Теоретичні основи національно-патріотичного виховання школярів. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8-9. С. 235-239. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk_2013_8-9_66

24. Колієнко А. Застосування історичних джерел у процесі формування інформаційної компетентності учнів. *Scholar*. 2021. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=QwnbT3gAAAAJ&citation_for_view=QwnbT3gAAAAJ:UeHWp8X0CEIC (дата звернення: 04.02.2026)

25. Луцик І. Особливості національно-патріотичного виховання на уроках історії. *На урок*. Кам'янець-Подільський. 2024. 17 листопада. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-osoblivosti-patriotichnogo-vihovannya-na-urokah-istori-434224.html> (дата звернення: 11.11.2025)

26. Марченко Я. Виховання патріотизму в дітей як актуальна проблема сучасного виховання. *Інструментарій виховання в сучасних закладах освіти: реалізація творчих і соціально значущих програм, проєктів*. Київ. 2022. С. 101-106. URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/Zbirnyk-tez-konf.-28.04.2022.pdf#page=101> (дата звернення: 04.02.2026).

27. Микольченко В.С. Методика національно-патріотичного виховання на уроках історії України. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2025. 28 лютого. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14947925> (дата звернення: 21.12.2025).

28. Михайлов С. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді. *Професійна освіта*. №1. 2022. С. 19-21. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734219/1/PTO_1_2022.pdf#page=21 (дата звернення: 04.02.2026).

29. Мороз І. Класифікація історичних джерел І. Крип'якевичем за матеріалами лекційного курсу «методика історії», призначеного для викладання у Кам'янець-Подільському університеті у 1918 р. *Актуальні питання*

гуманітарних наук. 2022. Вип 58. Том 1. С.54-60. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/58-1-8> (дата звернення: 21.12.2025).

30. Мороз І. Історичні джерела в шкільному підручнику історії: критерії відбору та прийоми роботи. *Проблеми сучасного підручника*. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738375/1/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B7%20%D0%86.%20PSP_tezy_2023-1-245-247.pdf (дата звернення: 21.12.2025).

31. Мороз П. Концептуальні підходи до конструювання практикуму «Історія України в джерелах». *Проблеми сучасного підручника*. 2018. №21. С. 261–270. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2018-21-261-270> (дата звернення: 21.12.2025).

32. Папакін Г. Джерела з історії ОУН та УПА: проблеми класифікації, зміст документів повстанського походження. *Український історичний журнал*. 2012. №4. С. 154-171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UIJ_2012_4_12 (дата звернення: 04.02.2026).

33. Патриляк І. Упівці розуміли, що приречені на смерть. *Локальна Історія*. 2023. 28 серпня. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/upivtsi-rozumili-shcho-prirecheni-na-smert-ivan-patriliak/> (дата звернення: 09.03.2026)

34. Піраміда навчання Едгара Дейла. *Факультет соціології і права КПП ім. І. Сікорського*. 2021 20 січня. URL: <https://fsp.kpi.ua/ua/piramida-navchannya-edgara-dejla/> (дата звернення: 09.01.2026)

35. Пометун О. Візуальні джерела у підручнику з історії як засіб розвитку критичного мислення учнів. 2020. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2020-24-241-255> (дата звернення: 19.11.2025)

36. Савченко Л. Теоретичні засади патріотичного виховання особистості. *Наукові записки педвідділу*. (37). С. 281-290. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/2304> (дата звернення: 19.11.2025)

37. Старжець В. Виховний потенціал молодіжної політики ОУН в умовах сучасної інформаційної війни. *Zaporizhzhia Historical Review*. 2022. URL: <https://doi.org/10.26661/zhv-2022-6-58-27> (дата звернення: 19.11.2025)
38. УІНП розпочинає інформаційну кампанію до Дня захисників і захисниць та 80-річчя УПА. *Пресцентр Українського інституту національної пам'яті*. 2022. 4 жовтня. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/uinp-rozpochynaye-informaciyu-kampaniyu-do-dnya-zahysnykiv-i-zahysnych-ta-80-richchya-upa> (дата звернення: 19.11.2025)
39. Українська повстанська армія. Історія виникнення. *Служба зовнішньої розвідки України*. 2022. 31 серпня. URL: <https://szru.gov.ua/history/stories/ukrainska-povstanska-armiya-istoriya-vynyknennya> (дата звернення: 19.11.2025)
40. Українська повстанська армія. *Український інститут національної пам'яті*. 2016. 14 жовтня. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/viyskovym/ukrayinska-povstanska-armiya> (дата звернення: 19.11.2025)
41. УПА: коротко про головне. *Радіо Свобода*. 2021. 3 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30667647.html> (дата звернення: 04.02.2026)
42. Янко А. Навчальні проєкти на заняттях з історії України як засіб національно-патріотичного виховання студентської молоді полтавського базового медичного фахового коледжу. *Впровадження ефективних моделей національно-патріотичного виховання сучасної студентської молоді. З досвіду роботи закладів фахової передвищої освіти : метод. реком.* Київ. 2022. С. 3-6. URL: <https://surl.li/phaqzo> (дата звернення: 20.11.2025)

IV. Підручники та посібники

43. Бережна А. Робота з історичними джерелами як засіб формування критичного мислення учнів (практичний poradnik для вчителів та учнів). 2019. *Vseosvita*. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01003gvs-afb9.docx.html> (дата звернення: 19.11.2025)

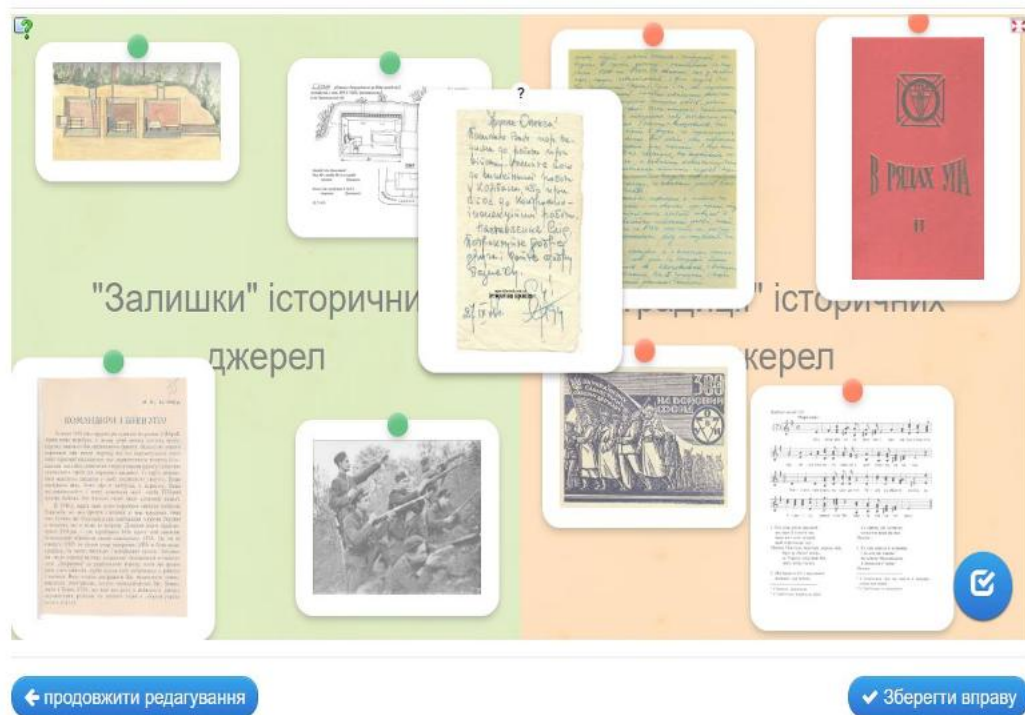
44. Левітас Ф. Л., Салата О. О. Методика викладання історії. Практикум для вчителя. Харків: *Основа*, 2007. 112 с.
45. Міронова І. Історичне джерелознавство та українська археографія. спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії. Миколаїв. 2017. С. 33-61. URL: <https://surl.li/astzna> (дата звернення: 19.11.2025)
46. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі: навчально-методичне видання. Київ: *Генеза*, 2006. 328 с.
47. Страдлінг Р. Багаторакурсність у викладанні історії: посібник для вчителя. URL: <https://rm.coe.int/168049415c> (дата звернення: 19.11.2025)

ДОДАТКИ

Додаток А

Розробка гри «Класифікація історичних джерел УПА» на платформі «Learning Apps»

Джерело: розробка автора роботи на платформі «Learning Apps»

<https://learningapps.org/watch?v=ph5s4onv326> (дата звернення: 19.11.2025)

Піраміда Едгара Дейла «Конус досвіду».

Джерело: Піраміда навчання Едгара Дейла. Публікація ФСП КПІ ім. І. Сікорського. URL: <https://fsp.kpi.ua/ua/piramida-navchannya-edgara-dejla/> (дата звернення: 19.11.2025)

[illegible]

Джерело: ДАІФО. Ф. Р-584. Оп. 3. Спр. 6. Арк. 12-20. (фото автора роботи)

Із виступу начальника обласного управління НКГВ МИХАЙЛОВА на зборах партійного активу Станіславської області про недоліки в політичній роботі в Західних областях України 11 жовтня 1944р.

Із виступу начальника обласного управління НКГВ МИХАЙЛОВА на зборах партійного активу Станіславської області про недоліки в політичній роботі в Західних областях України

11 жовтня 1944р.

/.../ После изгнания немецких оккупантов с территории области, руководство ОУН и УПА, как прямые пособники оккупантов, были под угрозой и стали приспосабливаться к населению, стали "пополнять" свои ряды за счет уклоняющихся от призыва в Красную Армию, насильные уводы лиц призывного возраста в леса, а также жесточайший террор по отношению лиц не желающих идти в УПА.

Для исполнения своих разбойничьих дел оуновцы и УПА принимают меры к националистической обработке молодежи в возрасте от 14 до 18 лет в так называемой организации "Юнатства" создают различные кружки националистические. В этот период они изучают историю Украины, различную литературу с тем, чтобы изучить установки ОУН и т.п. Кроме того на практике идут в разведку. В качестве учителей используется интеллигенция. Зараженные делами национализма, часть переходит в наступление, а часть осуществляет практическую деятельность в банде УПА. Состав банды УПА в основном из лиц до 35-ти летнего возраста, причем активную роль в качестве агентов исполняют девушки, выполняя роль разведчиц. Вот факт: арестована нами одна участница молодежной организации. Она показала: "будучи разведчицей ОУН я устанавливала места дислокации воинских частей Красной Армии, численность вооружения, а также подсчитывала военные подводы проходившие в сторону фронта, устанавливала адреса партийных и советских работников, собирала деньги для УПА и призывала молодежь в оуновцы".

У нас арестована одна из руководителей организации -/.../, она показала: "Вся украинская молодежь в боевых отрядах УПА боролась и борется с немцами и большевиками за самостоятельную Украину."

Ликвидация банд немыслима без вооруженных сил. Каковы задачи. Для борьбы с бандитами и для их ликвидации у нас имеются реальные возможности. Основной задачей является ликвидация банд украинских националистов, как банд немецко-фашистских органов, Для этого нуж-

Орієнтовний перелік аудіовізуальних джерел (повстанських пісень) для використання на уроках історії України

1. Пісня «Йшли селом партизани» (виконання: **Тарас Чубай** та гурт «Плач Єремії»).

Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=8nZlrjasG5c> (дата звернення: 19.11.2025)

2. Пісня «Буде нам з тобою що згадати» (виконання: **Тарас Чубай**).

Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=acn-fC0jvc0> (дата звернення: 19.11.2025)

3. Пісня «Лента за лентою» (виконання: **Тарас Чубай** та гурт «Скрябін»).

Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=RGtPR1rHXh4> (дата звернення: 19.11.2025)

4. Пісня «Там, під Львівським замком» (виконання: **Тарас Чубай**).

Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=qHTIEWnTH5E> (дата звернення: 19.11.2025)

5. Пісня «Гей, гуляє полем курява сиза» (виконання: **Тарас Чубай**).

Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=hY3SfX_3oKI (дата звернення: 19.11.2025)

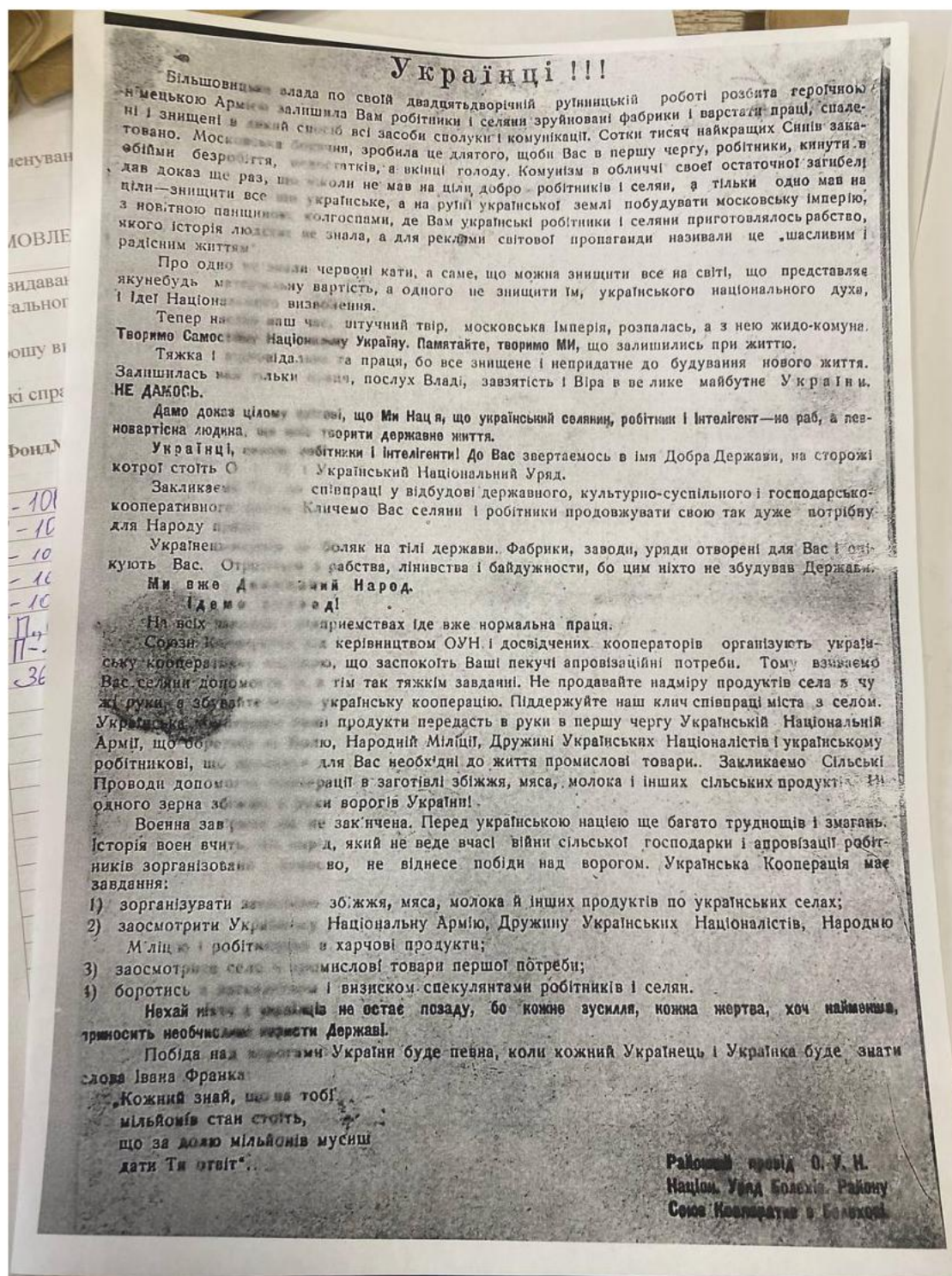
6. Пісня «Повіяв вітер степовий» (виконання: **Тарас Чубай**).

Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=EDU0yQDVYqs> (дата звернення: 19.11.2025)

Звернення Болехівського районного проводу ОУН

«Українці!» (1941 р.)

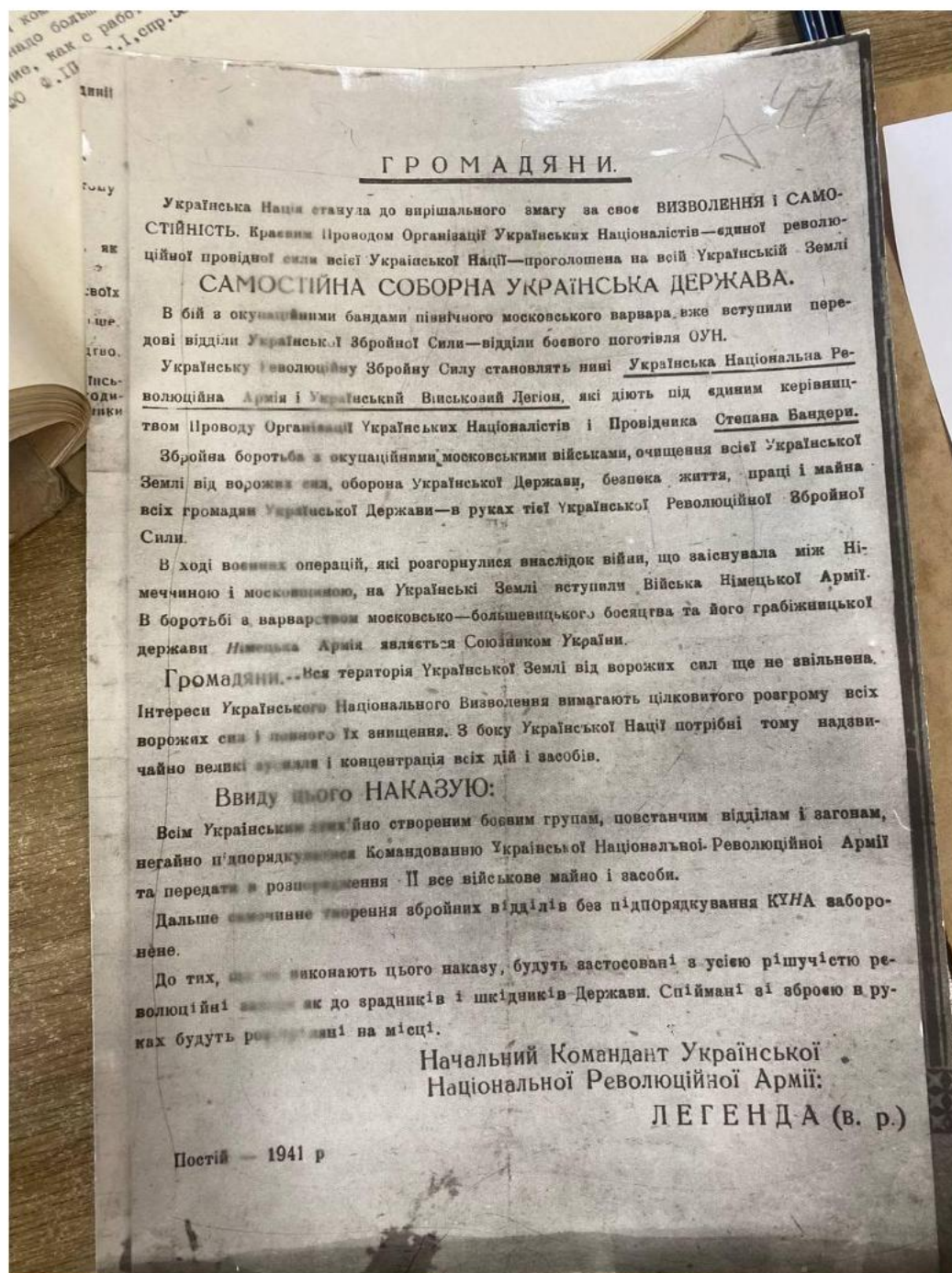
Джерело: ДАІФО. Ф.636. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 3.(фото автора роботи)

Листівка УПА до Великодня

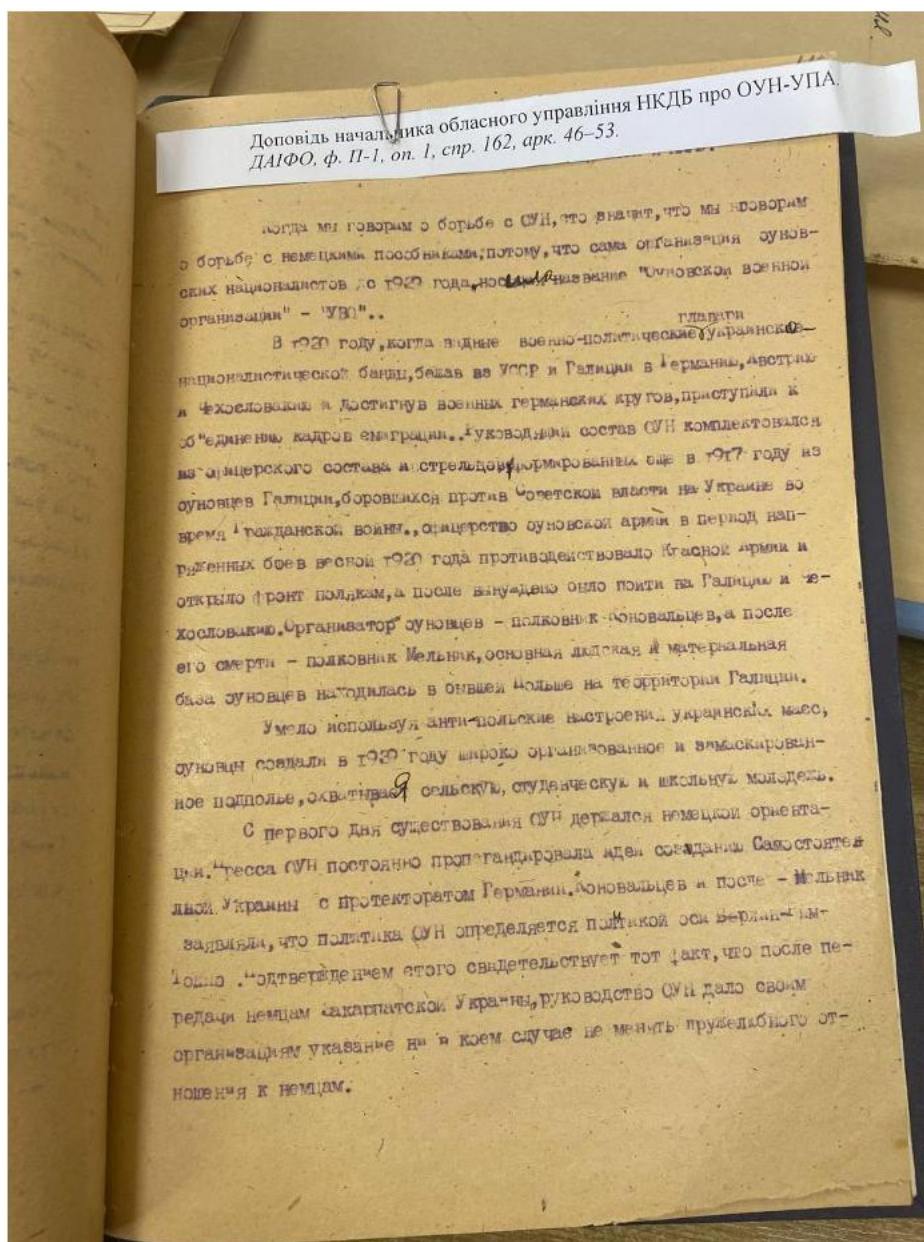
Джерело: URL: <https://kremenets.te.gov.ua/news/velykden-v-dokumentakh-oun-i-upa> (дата звернення: 19.11.2025)

**Листівка Начального Команданта Українсько Національної
Революційної Армії. «Громадяни», 1941 рік.**

Джерело: ДАІФО, ф. 636, оп. 1, спр. 11, арк. 47. (фото автора роботи)

Доповідь начальника обласного управління НКДБ про ОУН-УПА

Джерело: ДАІФО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 162. Арк. 46-53. (фото автора роботи)

Додаток Н

Таблиця методів і прийомів роботи з джерелами з історії УПА

№	Метод / Прийом	Короткий опис	Приклад застосування на уроці	Компетентності, що формуються	Рівень залученості
	Пояснювально-ілюстративний (репродуктивний)	Вчитель пояснює контекст, учні засвоюють базову інформацію	Вчитель пояснює історичні умови створення наказу Р. Шухевича	Предметні знання, розуміння контексту	Фронтальний (низький)
	Проблемний метод	Створення когнітивного дисонансу через проблемне питання	«Чому УПА робила ставку на друковану пропаганду в умовах підпілля?» (листівка ОУН)	Критичне мислення, проблемне бачення	Фронтальний / груповий
	Частково-пошуковий (евристичний)	Учні під керівництвом вчителя знаходять аргументи в джерелах	Завдання до звіту сотні: «Які труднощі повсякденного життя повстанців відображені?»	Аналіз джерел, узагальнення	Груповий / парний
	Дослідницький метод	Самостійний аналіз комплексу джерел і формулювання висновків	Міні-дослідження «Одна криївка – одна історія»	Дослідницькі навички, аргументація	Індивідуальний / груповий (високий)

№	Метод / Прийом	Короткий опис	Приклад застосування на уроці	Компетентності, що формуються	Рівень залученості
	Перехресний аналіз (багатоперспективність Р. Страдлінга)	Порівняння джерел різних сторін конфлікту	Порівняння радянського звіту НКДБ та спогадів повстанця про один бій	Критичне мислення, уникнення догматизму	Груповий (перехресний)
	Трирівнева система запитань П. Мороза	Фактуальний → Аналітичний → Оціночно-творчий рівень	Робота з інформаційним звітом СБ ОУН	Читання між рядків, інтерпретація, рефлексія	Індивідуальний / груповий
	Поетапне декодування візуальних джерел	Схема: сприйняття → контекстуалізація → інтерпретація → синтез	Аналіз великодньої поштівки УПА або деревориту Н. Хасевича	Візуальна грамотність, медіаграмотність	Груповий / індивідуальний
	Метод історичної емпатії	Робота з еґо-документами та усною історією	«Карта емпатії» на основі щоденника чи «грипса» повстанця	Емоційний інтелект, ціннісне ставлення	Індивідуальний / груповий
	Метод усної історії	Порівняння офіційних документів з інтерв'ю ветеранів	Порівняння звіту НКДБ та відеоінтерв'ю учасника УПА	Розуміння людського виміру історії	Груповий
10	Фішбоун (причинно-	Візуалізація причин і наслідків	Фішбоун «Чому УПА	Системне мислення, причинно-	Груповий

№	Метод / Прийом	Короткий опис	Приклад застосування на уроці	Компетентності, що формуються	Рівень залученості
	наслідкова діаграма)		чини́ла опір так довго?»	наслідкові зв'язки	
11	Ментальні карти та таймлайни	Структурування просторової та хронологічної інформації	Таймлайн створення Воєнних округів («Турів», «Заграва», «Богун», «Тютюнник»)	Структурування інформації, систематизація	Індивідуальний / груповий
12	Проектна діяльність (міні- та довготривалі проекти)	Комплексна робота з джерелами у формі продукту	Мініпроект «Комунікаційний потенціал великодньої поштівки» або «Віртуальна криївка»	Проектне мислення, творчість, презентація	Груповий / індивідуальний (високий)
13	Медіаосвітні кейси та створення контрнаративів	Моделювання сучасних інформаційних ситуацій	Створення посту для соцмереж, який спростовує міф про УПА	Медіаграмотність, фактчекінг, стійкість до пропаганди	Індивідуальний / груповий
14	Історична симуляція (рольові ігри)	Відтворення історичних ситуацій у ролях	Симуляція «Засідання крайового проводу ОУН 1944 р.»	Емпатія, аргументація, прийняття рішень	Колективно-творчий (дуже високий)
15	Структуровані дебати	Дебати за чіткими	Дебати: «Чи виправданим	Аргументаційна культура,	Колективно-творчий

№	Метод / Прийом	Короткий опис	Приклад застосування на уроці	Компетентності, що формуються	Рівень залученості
		правилами з обов'язковою роботою з джерелами	було продовження збройної боротьби після 1945 року?»	критичне мислення	
16	Case-study (аналіз конкретних кейсів)	Глибокий аналіз одного епізоду з комплексом джерел	Кейс «Напад на Бережанську тюрму 1944 р.»	Мікроісторичний аналіз, комплексне мислення	Груповий
17	Контрфактичне моделювання	«Що було б, якби...?» з обов'язковим обґрунтуванням джерелами	«Що змінилося б, якби УПА мала потужнішу міжнародну підтримку в 1945–1946 рр.?»	Творче критичне мислення, альтернативне бачення	Індивідуальний / груповий
18	Цифровий storytelling	Створення мультимедійних продуктів	Подкаст або короткий відеоролик «Історія однієї криївки»	Цифрова грамотність, креативність	Індивідуальний / груповий (високий)
19	Портфоліо-метод та рефлексивні щоденники	Систематична фіксація та рефлексія власної роботи	Портфоліо «Моя робота з джерелами УПА» + рефлексивні записи	Метакогнітивні навички, самооцінка	Індивідуальний

Джерело: власна розробка.

Додаток П

Таблиця реалізації особисто-орієнтованого та діяльнісного підходів у методиці використання джерел з історії УПА

№	Підхід	Сутність підходу в контексті вивчення історії УПА	Методи та прийоми реалізації	Конкретні приклади роботи з джерелами	Очікувані результати (компетентності та особистісні якості)
	Особисто-орієнтований (особистісно-орієнтований)	У центр уваги ставиться учень як особистість: його інтереси, емоції, цінності, життєвий досвід та індивідуальний темп розвитку	Історична емпатія, рефлексія, документи, портфоліо, індивідуальні творчі завдання	- Робота з «грипсами», щоденниками та прощальними листами повстанців «Карта емпатії» упівця - Рефлексивний щоденник «Що б я зробив на місці повстанця?»	- Аксіологічна компетентність - Емоційний інтелект - Формування власних ціннісних орієнтирів - Розвиток самостійності та рефлексії
	Особисто-орієнтований	Індивідуалізація навчального процесу	Індивідуальні проекти, диференційовані завдання, портфоліо-метод	- Індивідуальне есе «Мій герой УПА» - Самостійний вибір джерела для аналізу - Персональний	- Навчання впродовж життя - Особистісне зростання - Мотивація до самоосвіти

№	Підхід	Сутність підходу в контексті вивчення історії УПА	Методи та прийоми реалізації	Конкретні приклади роботи з джерелами	Очікувані результати (компетентності та особистісні якості)
				цифровий сторітелінг	
	Діяльнісний	Учень здобуває знання через активну діяльність, а не пасивне сприйняття	Дослідницький, проблемний, проєктний методи, практичні завдання	- Мініпроєкт «Великодня поштівка УПА» - Створення плану сучасної криївки - Заповнення фішбоуну	- Предметні та ключові компетентності - Дослідницькі навички - Уміння застосовувати знання на практиці
	Діяльнісний	Організація активних форм роботи з джерелами	Перехресний аналіз, декодування візуальних джерел, симуляції, дебати	- Порівняння радянських звітів і спогадів повстанців - Рольова гра «Засідання проводу ОУН» - Створення контрнаративу в соцмережах	- Критичне мислення - Інформаційно-комунікаційна компетентність - Громадянська активність
	Посвідчення особисто-орієнтованого	Учень активно діє, при цьому процес	Комплексні творчі та	Довготривалий проєкт	Комплексний розвиток

№	Підхід	Сутність підходу в контексті вивчення історії УПА	Методи та прийоми реалізації	Конкретні приклади роботи з джерелами	Очікувані результати (компетентності та особистісні якості)
	та діяльнісного підходів	максимально враховує його особистість	дослідницькі завдання	«Історія кривки мого краю» (пошук + аналіз + творче креслення + презентація) • Створення власного подкасту чи відео про героя УПА	особистості • Громадянські та культурні компетентності •

Джерело: власна розробка.

Додаток Р

Таблиця реалізації ключових та предметної компетентностей через методику використання джерел з історії УПА

№	Компетентність	Як реалізується у роботі з джерелами УПА	Конкретні приклади методів / прийомів, засобів
Загальні компетенції			
1	Вільне володіння державною мовою	Аналіз і створення текстів різного стилю, аргументація, рефлексія	Написання есе, контрнаративів, презентацій, дебати, опис джерел
2	Спілкування рідною та іноземними мовами	Робота з документами, створення матеріалів для іншої аудиторії	Створення постів/публікацій для іноземних видань, рольові ігри, презентації
3	Математична компетентність	Працює обмежено	Підрахунок втрат, статистичний аналіз звітів СБ, побудова графіків/таймлайнів
4	Компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій	Аналіз інженерних рішень повстанців	Проект «Архітектура криївок»: вивчення маскування, вентиляції, конструкцій бункерів
5	Інноваційність	Створення нових продуктів і рішень на основі історичного матеріалу	Цифровий storytelling, створення віртуальних криївок, альтернативні історичні сценарії
6	Екологічна компетентність	Обмежено, але можливо	Аналіз взаємодії повстанців з природним середовищем (лісові криївки, виживання в лісі)
7	Інформаційно-комунікаційна компетентність	Робота з різними типами джерел,	Декодування візуальних джерел, створення постів,

№	Компетентність	Як реалізується у роботі з джерелами УПА	Конкретні приклади методів / прийомів, засобів
		створення медіа-продуктів	подкастів, фішбоун, ментальних карт
8	Навчання впродовж життя	Формування навичок самостійної роботи з джерелами	Портфоліо-метод, рефлексивні щоденники, самостійні міні-дослідження
9	Громадянські та соціальні компетентності	Виховання патріотизму, розуміння цінності свободи, протидія маніпуляціям	Перехресний аналіз, дебати, створення контрнаративів, історична емпатія
10	Культурна компетентність	Пізнання повстанської культури, символіки, мистецтва	Аналіз великодніх поштівок, дереворитив Н. Хасевича, повстанських пісень
11	Підприємливість і фінансова грамотність	Обмежено	Аналіз бофонів (повстанських квитанцій-грошей) як елемента підпільної економіки
Історичні компетентності			
12	Логічна компетентність	Аналіз причинно-наслідкових зв'язків, аргументація	Фішбоун, порівняльний аналіз джерел, контрфактичне моделювання
13	Мовна компетентність	Робота з історичними текстами, термінологією	Джерелознавчий аналіз (автор, мета, контекст), інтерпретація документів і пісень
14	Аксіологічна (ціннісна) компетентність	Формування ставлення до героїзму, жертвності, свободи	Історична емпатія, «карта емпатії», робота з его-документами та прощальними листами

№	Компетентність	Як реалізується у роботі з джерелами УПА	Конкретні приклади методів / прийомів, засобів
15	Інформаційна компетентність	Верифікація, критичний аналіз, фактчекінг	Трирівнева система запитань П. Мороза, перехресний аналіз, оцінювання достовірності
16	Просторова компетентність	Орієнтація в географії руху	Ментальні карти, таймлайни воєнних округів («Турів», «Заграва» тощо), аналіз криївок
17	Хронологічна компетентність	Розуміння послідовності подій	Таймлайни, реконструкція хронології конкретних операцій, порівняння джерел

Джерело: власна розробка.

Таблиця форм організації навчальної діяльності у роботі з джерелами з історії УПА

№	Форма організації навчальної діяльності	Характеристика	Методи та прийоми реалізації	Приклади завдань з джерелами УПА	Рівень залученості учнів
1	Фронтальна	Робота з усім класом одночасно під керівництвом учителя	Пояснювально-ілюстративний, проблемний метод, спільне декодування	Спільний аналіз великодньої поштівки УПА або наказу Головного командира	Низький / Середній
2	Індивідуальна (самостійна)	Самостійна робота кожного учня	Дослідницький метод, рефлексія, індивідуальні творчі завдання	Написання есе «Мій герой УПА», робота з «грипсом», створення особистої «карти емпатії»	Високий
3	Парна	Робота в парах	Частково-пошуковий, порівняльний аналіз	Порівняння радянського звіту НКДБ та спогадів повстанця (один учень – один документ)	Середній / Високий
4	Групова	Робота в малих групах (3–5 осіб)	Проектний метод, кооперативне навчання	Підготовка мініпроєкту «Комунікаційний потенціал повстанських листівок»,	Високий

№	Форма організації навчальної діяльності	Характеристика	Методи та прийоми реалізації	Приклади завдань з джерелами УПА	Рівень залученості учнів
				заповнення фішбоуну	
5	Колективно-творча	Спільна творча діяльність усього класу або великих груп	Історична симуляція, структуровані дебати, мозковий штурм	Рольова гра «Засідання крайового проводу ОУН 1944 р.», дебати «Чи варто було продовжувати боротьбу після 1945 року?»	Дуже високий
6	Проектна	Довготривала робота над проектом	Дослідницький, творчий метод	Довготривалий проєкт «Історія кривки рідного краю», створення подкасту або віртуального музею УПА	Дуже високий
7	Позакласна	Робота поза уроком	Екскурсійний, дослідницький метод	Екскурсія до музею УПА, зустріч із ветеранами (або онлайн), створення шкільного блогу про УПА	Високий
8	Змішана (комбінована)	Поєднання кількох форм на одному уроці	Усі методи	Фронтальний вступ → групова робота з	Високий

№	Форма організації навчальної діяльності	Характеристика	Методи та прийоми реалізації	Приклади завдань з джерелами УПА	Рівень залученості учнів
				фішбоуном → індивідуальна рефлексія → колективна презентація	
	у 10 класі матеріал органічно вписується в тему «Розгортання руху Опору в Україні в роки Другої світової війни», де доцільно використовувати нормативно-директивні, пропагандистсько-агітаційні та візуальні джерела для вивчення початкового етапу діяльності ОУН і УПА. у 11 класі тематика найкраще розкривається на уроці «Радянізація західних областей УРСР у повоєнні роки», де акцент робиться на оперативно-тактичних документах, его-документах і матеріалах усної історії, що дозволяє показати трагедію повоєнного протистояння та масового терору. Крім того, значний потенціал методика має на практичних заняттях «Повстанський рух в період Другої світової війни», «Розвиток культури в період Другої світової війни», «УПА на Станіславщині» ін., а також під час проведення уроків узагальнення та систематизації знань. Робота з джерелами може стати основою для міжпредметних уроків (історія + українська література, історія + інформатика, історія + образотворче мистецтво).			Розроблену методику можна ефективно впровадити в умовах реформування профільної школи через створення спеціальних курсів та модулів. «Історія Української повстанської армії» «Український визвольний рух ХХ століття: джерела, події, пам'ять»	

План – конспект уроку**Тема:** «Український національно-визвольний рух 1940-1950-ті»**11 клас 07.09.2025****Мета:****Навчальна:**

Визначити вплив Другої світової війни та політики радянської влади на формування збройного підпілля; / інформаційна, хронологічна, логічна, просторова

- Проаналізувати пропагандистсько-агітаційний комплекс підпілля (листівки, бофони) та радянські плакати методом перехресного аналізу для розвінчування ворожих міфів та розуміння ідеологічної боротьби; / **логічна, аксіологічна, інформаційна**

- Узагальнити форми та методи діяльності українського підпілля, дослідивши їхню тактику та пропаганду; / **інформаційна, логічна**

- Залучити джерела особистісного походження (его-документи: щоденники, листи, спогади) для реконструкції повсякденного життя повстанців; / **аксіологічна, інформаційна**

Розвивальна:

- Опрацювати різнотипові джерела з історії УПА (писемні, візуальні, усні) для розуміння історичного контексту розгортання національно-визвольного руху в 1940–1950-х рр.; / **інформаційно, аксіологічна, логічна, громадянська**

- Розвивати медіаграмотність та навички поетапного декодування візуальних джерел (фотографій криївок, дереворитів, плакатів); / **логічна, інформаційна**

- Формувати критичне мислення та навички фактчекінгу шляхом зіставлення полярних історичних документів та верифікації інформації і т.п.; / **особиста, аксіологічна**
- Розвивати вміння працювати з оцифрованою культурною спадщиною (наприклад, матеріалами онлайн-виставок державних архівів) для самостійного пошуку та аналізу інформації; / **інформаційно-цифрова**
- Стимулювати креативність через створення листівки або інформаційного буклету, використовуючи сучасні інформаційно-комунікаційні механізми; / **особиста, навчання протягом життя**
- Розвивати мовленнєву компетентність через участь у дискусії та аргументоване відстоювання власної позиції (робота з відкритим мікрофоном); / **мовленнєва, громадянська, соціальна**
- Навчити працювати з цифровими освітніми платформами (наприклад, «На урок» або «Learning Apps») для самоперевірки та закріплення знань. / **інформаційна**
- Розвивати вміння застосовувати «метод візуального контрасту» шляхом зіставлення офіційних пропагандистських зображень супротивника з автентичними фотографіями підпілля для виявлення маніпулятивних технологій; / **логічна, інформаційна, громадянська**
- дослідити військово-інженерні особливості (архітектури, маскування, побуту) повстанських криївок та моделювання їхнього облаштування. / **компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій**
- аналіз взаємодії повстанців з природним середовищем (лісові криївки, виживання в лісі)/ **екологічна компетентність**

Виховна:

- Виховувати діяльнісний патріотизм та громадянську відповідальність на прикладах збройного спротиву, зміщуючи фокус історичного сприйняття на героїко-прагматичну парадигму; / **аксіологічна, громадянська**

- Формувати глибоку історичну емпатію та емоційне усвідомлення ціни державної незалежності через занурення у досвід конкретних учасників підпілля; / **інформаційно-аксіологічна**
- Сприяти розвитку усвідомленої позиції щодо важливості збереження національної пам'яті та захисту інформаційного простору держави; / **громадянська, особиста**
- Заохочувати до взаємоповаги, солідарності та толерантності під час обговорення історично суперечливих тем; / **особиста, громадянська**
- Сприяти формуванню внутрішньої мотивації до вивчення історії через сучасні інтерактивні засоби та осмислення її прямого зв'язку із сьогоденням. / **навчання протягом життя**
- Виховувати повагу до конституційного обов'язку захисту Вітчизни (ст. 65 Конституції України) та національної символіки на прикладах безкомпромісної боротьби й високої самоорганізації українського підпілля; / **громадянська, аксіологічна**
- Формувати правосвідомість та розуміння військової етики через осмислення інституційної природи УПА та дотримання повстанцями гуманітарних принципів ведення війни (на прикладі нормативних інструкцій щодо поводження з військовополоненими) / **громадянська, соціальна**

Форма уроку: практичне заняття.

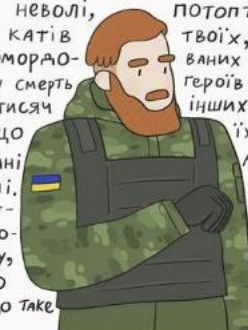
Обладнання: підручник Власов В.С. Історія України. Рівень стандарту. Повторне видання. 11 клас, 2024; мультимедійне обладнання, дошка, дошка зі стікерами, роздатковий матеріал.

Хід заняття

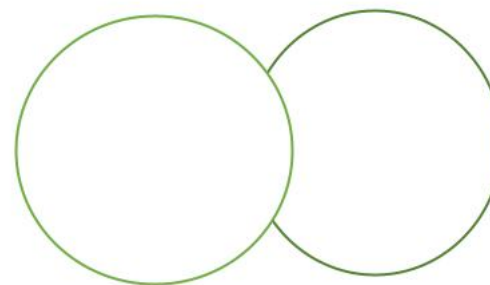
1. Український національно-визвольний рух у 1944 рр.: методи протистояння з сталінським тоталітарним режимом.
2. Завершальний етап боротьби ОУН і УПА (1945–1960-ті рр.)

Час	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
1 хв	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка перевірка присутності учнів на занятті. Побажання на гарний день і хорошого настрою. Оголошення теми заходу.		Мовленнєва,
3 хв	III. Мотиваційний етап	 https://www.youtube.com/watch?v=bRF9D0EGhIQ&pp=ygUR0YPQv9CwINC_0ZbRgdC90ZY%3D Слухаємо пісню у виконанні військових ЗСУ	Які емоції у вас викликає прослуханий гімн?	аксіологічна
2 хв	IV. Актуалізація		Яку епоху ми вивчаємо? Пригадайте течії опору в період Другої світової війни	Логічна

ЩОБ віра моя була гранітом, ЩОБ
росла завзяттям міць, ЩОБ сміло
йшов я в бій, так, як йшли герої
за тебе, Свята, за твою славу,
за твої святі ідеї. ЩОБ помстити
ГАНЬБУ неволі, ПОТОПТАНУ честь,
ГЛУМ катів твоїх, невинну
кров помордованих дітей твоїх,
величну смерть героїв української
нації і тисяч інших неznаних
нами, що їх кості по-
розкидані АБО тайком
поховані. Спали вог-
нем хит-тетворчим
всю кво-лість у серці
моему, страху нехай
не знаю, я, й не
знаю, що таке ВАГАННЯ,

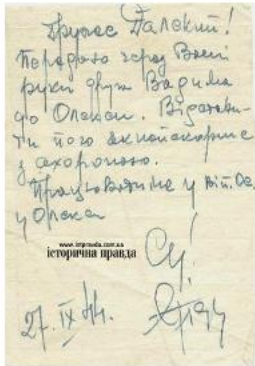
На основі тих знань, що ви маєте про **УПА**
та ЗСУ у колах Вена давайте заповнимо їхні
спільності та відмінності

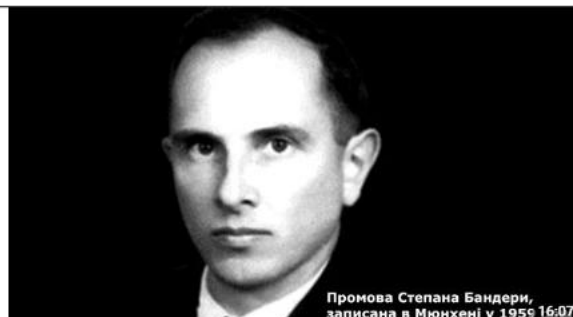
навчання
впродовж
життя;
громадянська та
соціальна
компетентності

		Впродовж уроку, пропоную учням доповнювати кола Вена		
23 хв	V. Ос новна частина	1. Метою ОУН і УПА після війни було недопущення встановлення сталінського тоталітарного режиму в Західній Україні. Перші бої УПА з радянськими військами відбулися в січні 1944 р. на Рівненщині. Найбільше зіткнення – битва під Гурбами (21–25 квітня 1944 р.): • 3–4 тис. бійців УПА; • 15–30 тис. військових НКВС; • повстанці проривалися з оточення. У 1944–1945 рр. радянська влада проводила масові військово-чекістські операції проти УПА. За перші два роки боротьби: ОУН і УПА здійснили близько 6600 акцій; радянські органи провели 39 773 каральні операції. На нараді ОУН(б) у 1945 р. вирішено продовжувати боротьбу, сподіваючись на підтримку західних держав. Після війни ОУН і УПА відмовилися від великих відкритих боїв. Великі загони були поділені на малі групи, які діяли з лісових баз і криївок.	Аналіз пісень Пісня «Йшли селом партизани» (виконання: Тарас Чубай та гурт «Плач Єремії»). Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=8nZlrjasG5c Пісня «Лента за лентою» (виконання: Тарас Чубай та гурт «Скрябін»). Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=RGtPR1rHXh4 Пісня «Там, під Львівським замком» (виконання: Тарас Чубай). Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=qHTIEWnTH5E 1. Які історичні події або явища відображені в пісні? 2. Які почуття та настрої передає виконавець?	логічна інформаційно-комунікаційна компетентність хронологічна, просторова культурна інформаційна хронологічна навчання впродовж життя; громадянська та соціальна компетентності

		Основною стала тактика партизанської війни «малими групами». Боротьба спрямовувалася проти: ➤ масової мобілізації; ➤ переслідування УГКЦ; ➤ депортацій населення; ➤ примусової колективізації. Основні методи діяльності: ✓ антирадянська пропаганда; ✓ напади на працівників НКВС та радянських органів влади; ✓ диверсії проти колгоспів, МТС, клубів та інших об'єктів. Активний збройний опір тривав майже десять років після війни.	3. Яким постає образ повстанця в тексті пісні? 4. Які цінності та ідеали оспівуються в пісні? 5. Яку роль, на вашу думку, відігравали такі пісні для учасників визвольного руху? 6. Чому ці пісні залишаються популярними й сьогодні? 7. Які художні засоби (символи, метафори, повтори) використано для посилення емоційного впливу? Джерельний діалог Ділю учнів на 3 варіанти. Кожна аналізує листи і пише на них свою відповідь (подяка за героїзм, співставлення з ЗСУ, побажання, своє розуміння здобутої незалежності) Варіант №1 Лист Клячківського ("Савура") до Воробця ("Олекси"). 27.09.1944 Цього коротенького листа Дмитро Клячківський (під псевдом "Аріян" чи "Арду") написав до свого підлеглого, очільника так	<i>інформаційна</i> <i>Логічна</i> <i>інформаційна</i> <i>інформаційно-комунікаційна</i> <i>компетентність</i> <i>навчання</i> <i>я</i> <i>впродовж життя;</i> <i>громадянська та соціальна</i> <i>компетентності</i> <i>Мовлинс</i> <i>ва</i> <i>Логічна</i>
--	--	---	--	--

			званого з'єднання груп УПА № 44 Федора Воробця-"Олекси". Просить його доправити поручника "Вадима" на перевірку навчального відділу "Корбана". Варіант №2 Лист Клячківського ("Савура") до Янишевського ("Далекого"). 27.09.1944 А зі змісту даного документа випливає, що, спрямувавши "Вадима" на нове місце, Дмитро Клячківський подбав і про його охорону. Супроводжувати чоловіка наказав Степану Янишевському-"Далекому" – відомому есбісту, що перебував на території дії з'єднання груп УПА № 44.	<i>інформаційна</i> <i>інформаційно-комунікаційна компетентність</i> <i>Аксіологічна</i> <i>культ.обізнаність</i> <i>Мовоинєва</i> <i>Аксіологічна</i> <i>Логічна</i> <i>Цифрова</i>
--	--	--	---	--

Робота з відео:

https://www.youtube.com/watch?v=KzWvKv-brLY&t=4s&pp=ygUs0L_RgNC-0LzQvtCy0LAg0YHRgtC10L_QsNC90LAg0LHQsNC90LTQtdGA0Lg%3D

Пропагандистські плакати СРСР

Прослухайте промову Степана Бандери

На основі перегляду мозковий штурм:

- Про що йде мова?
- Коли відбувається події?
- Яке враження після

прослуховування складається у вас про Бандеру?

Які емоції після прослуховування?

Робота з листівками та плакатами:

1) Проаналізуйте які відмінності чи спільні риси у пропагандистських постерах СРСР та листівках УПА

2) Де простежується пропаганда чи маніпуляція? Як її розпізнавати? Які основні заклики?

3) Створіть невелику памятку з 5 пунктів, як розпізнавати маніпуляцію сьогодні?

компетентність

Логічна

Інформаційна

*Інформаційна
Логічна*

*Аксіологічна
Логічна*

*Навчання
впродовж
життя;
громадянська
та соціальна
компетентності*

Листівки УПА

4) Проблемне питання: «Як Лікнеп зв'язана з пропагандою плакатів? Підтвердіть або спростуйте. Яку роль плакати і листівки відіграли у 1940-1950х роках

(

На вибір, інформація яку ви можете взяти до інфографіки за кюаркодами:

Акція «Вісла»

<https://localhistory.org.ua/texts/statti/75-rokiv-aktcii-visla/>

Цифрова
Мовленнєва
Аксіологічна

інформаційно-
комунікаційна
компетентніс
ть

навчання
впродовж
життя;
громадянська
та соціальна

Перед тим, як ми закріпимо нову інформацію, пропоную вам створити власну інфографіку в парі.

Завершальний етап боротьби ОУН і УПА (1945–1960-ті рр.)

Радянська влада проводила колективізацію та встановлювала контроль над селом, щоб позбавити ОУН і УПА підтримки населення.

УПА зазнала великих втрат (40–60 %) під час:

1-ї «Великої блокади» (січень–березень 1945 р.);

2-ї «Великої блокади» (січень–квітень 1946 р.).

Блокади здійснювали війська НКВС і Червона армія, оточуючи населені пункти та ліси Західної України.

Через значні втрати УПА перейшла до підпільних методів боротьби.

Першими на підпільну діяльність перейшли:

✓ УПА-Південь (1945 р.);

✓ УПА-Північ (1946 р.).

Найдовше військові підрозділи зберігалися в УПА-Захід (Карпати та Закерзоння).

Наприкінці 1949 р. визвольний рух остаточно перейшов на підпільні форми діяльності.

Акція «Захід»

<https://suspilne.media/culture/299034-75-ricnica-zlocinu-radanskoi-vladi-proti-ukrainciv-so-take-operacia-zahid/>

Криївки УПА

<https://localhistory.org.ua/texts/statti/viisko-pid-zemleiu/>

Аналіз джерела

Легалізація після підпільного життя

компетентності

інформаційно-комунікаційна компетентність

хронологічна, просторова

Аксіологічна

інформаційно-комунікаційна компетентність

навчання впродовж життя;

громадянська та соціальна

		3 вересня 1949 р. головний командир УПА Роман Шухевич оголосив про демобілізацію останніх відділів УПА. Основні форми діяльності підпілля: – протидія колективізації; – антирадянська агітація; – диверсії та саботаж; – замах на представників влади й комуністичних активістів. Після загибелі Роман Шухевич 5 березня 1950 р. активність підпілля значно знизилася. Останній керівник ОУН і УПА Василь Кук (1950–1954) намагався зберегти підпільні кадри та поширити боротьбу на центральні області України. Після арешту Василя Кука організований антирадянський опір фактично припинився. КДБ офіційно вважав 1956 р. роком остаточного придушення підпілля. Окремі повстанці продовжували боротьбу й після 1956 р.: 1960 р. ліквідовано останню боївку ОУН під проводом Петра Пасічного («Чорний»); 1965 р. загинув підпільник Петро Басюк;	Після загибелі “Шума” його сотня перестала існувати. Частина стрільців перейшла кордон углиб України. Також друга і третя сотні куреня “Месники” мали великі втрати. Пізно восени того ж року вцілілі стрільці з тих сотень разом з деякими членами теренової мережі і районною боївкою СБ пішли рейдом на Захід. На Чехо-Словацькій території, в околиці Банської Бистриці, сотні зав’язали бій з чеськими військовими відділами. Нашим стрільцям забракло набоїв. Багато з них постріляли самі себе останніми кулями. Інші, в тім і багато поранених, здалися в чеський полон. Між ними був і сотенний “Калинович”, поранений в чоло над правим оком. Чехи підлікували поранених упівців і перевели їх до загального табору полонених вояків УПА. Узимку 1948 року чехи заладували всіх полонених у товарні вагони і доставили транспортом до Польщі. Польські “господарі” відразу почали по-дикунськи знущатися над безборонними вояками. Скатованих відвезли поїздом до відомої катівні, т. зв. “обозу праці” в Явожні під сильною	<i>компетентності</i> <i>інформаційно-комунікаційна компетентність</i> <i>хронологічна, просторова</i> <i>Аксіологічна</i> <i>навчання впродовж життя;</i>
--	--	---	---	---

		1967 р. у бою з КДБ загинув Юрій Михайлецький. Арешти окремих учасників підпілля тривали до 1970-х років. Деякі повстанці переховувалися до 1991 р. За радянською статистикою (1944–1953): ОУН і УПА здійснили 14 424 бойові акції; ✓ загинуло 30 756 осіб. Органи держбезпеки: ✓ вбили понад 155 тис. повстанців; ✓ понад 103 тис. взяли в полон; ✓ понад 76 тис. здалися добровільно. • У 1944–1953 рр. до віддалених районів СРСР було депортовано майже 204 тис. осіб — родичів та помічників учасників визвольного руху. <i>Використовується фрагмент з фільму «ОУН – УПА. Історія українських земель». Режим доступу https://www.youtube.com/watch?v=MJsak2k_-4Y</i> <i>Операція «Захід» (21–26 жовтня 1947 р.)</i> • Проведена радянською владою для знищення соціальної бази українського визвольного руху. • Була однією з наймасовіших каральних акцій сталінського режиму.	охороною скорострілів, де польські спеці з УБ разом з московськими кагебістами застосували рафіновані тортури. Багатьох із полонених упівців засуджено до довічної тюрми, а майже половину — на кару смерті. 1. Які труднощі переживали вояки УПА під час рейду на Захід? 2. Чому, на вашу думку, деякі повстанці покінчили життя самогубством, а не здалися в полон? 3. Як автор описує ставлення чеської та польської влади до полонених? 4. Які методи боротьби з учасниками українського визвольного руху згадано в документі? 5. Про що свідчать суворі вирoki полоненим упівцям?	<i>громадянська та соціальна компетентності</i> <i>Аксіологічна інформаційно-комунікаційна компетентність</i> <i>хронологічна, просторова</i>
--	--	---	---	--

- За масштабами порівнюється до депортації кримських татар (1944 р.) та акції «Вісла».
- Із західних областей України депортовано понад 77 тис. осіб (близько 26 тис. сімей).
- Депортація охопила:
 - Волинську,
 - Дрогобицьку,
 - Станіславську,
 - Львівську,
 - Рівненську,
 - Тернопільську,
 - Чернівецьку області.
- Виселених направляли до:
 - Казахської РСР;
 - Красноярського краю;
 - Іркутської, Омської, Читинської та інших областей РРФСР.
- Виселенню підлягали:
 - родини учасників ОУН і УПА;
 - особи, які допомагали підпіллю;
 - члени їхніх сімей;
 - так звані «куркулі-націоналісти».

3.63

10. Чи слід вважати, що день завершення Другої світової війни став першим днем миру для України?	6. Як було «квієдсовано» Верестейську цвинтарну унію?	В) надання «другого димання» традиційним галузям промисловості, паливній, нової галузі промисловості – машинобудівної, хімічної, електротехнічної, створення на заході України нового індустріального центру?
б) окупація умі, повільне розрив з Ватиканом та перехід УГКЦ у підпорядкування РПЦ протестів Пийшовий церковний обряд;	5. Якими були наслідки індустріалізації Західної України?	б) УГКЦ підтримувала національно-визвольний дух на українських землях, створювала для нього цінні духовні підрунки;
Г) ні, оскільки допомоги від західних країн не надходило, а місцеве населення, що виставилося від тривалої війни, підтримувало боротьбу з окупаційним режимом, а не менше підтримувало боротьбу ОУН-УПА?	4. Українську греко-католицьку церкву було ліквідовано у:	б) Й. Сніпак;
8. Вкажіть заповню причину ліквідації УГКЦ:	9. Що спричинило поразку національно-визвольного руху на західноукраїнських землях?	В) ні, оскільки на західноукраїнських землях ще довго точилася боротьба;

хронологічна,
просторова

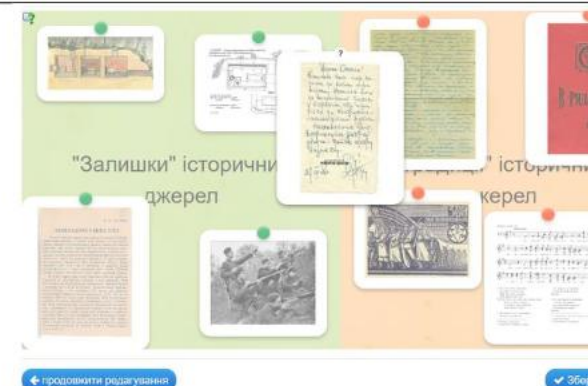
Завершення діяльності УПА

- У вересні 1949 р. Роман Шухевич видав наказ про припинення діяльності підрозділів і штабів УПА як бойових структур.
 - Відбулося остаточне згортання відкритої збройної боротьби.
 - Основними напрямками діяльності стали:
 - пропагандистська робота;
 - антирадянська агітація;
 - саботаж заходів радянської влади.
- Боротьба перейшла переважно в підпільну форму.

Робота з джерелами

«Залишки» (останки): Це джерела, які виникли стихійно, в процесі самих подій, без спеціального наміру зберегти пам'ять для майбутніх поколінь (наприклад,

Визначаємо види джерел

<https://learningapps.org/watch?v=ph5s4onv>

326

Уважно розгляньте джерело, яке з'являється по центру екрана (за потреби натисніть на нього, щоб збільшити).

Проаналізуйте його: запитайте себе, з якою метою був створений цей об'єкт або текст?

Перетягніть картку з джерелом у відповідне поле: ліворуч («Залишки») або праворуч («Традиції»).

Якщо ви зробили правильний вибір, картка підсвітиться зеленим кольором і зникне.

Аксіологічна

		внутрішні військові накази, звіти командирів, схеми криївок, зброя). «Традиції» (перекази): Це матеріали, створені цілеспрямовано, щоб зберегти пам'ять про події, передати емоції чи інформацію іншим (наприклад, повстанські пісні, мемуари, агітаційні листівки ОУН, щоденники)	Якщо помилилися — червоним, і вам потрібно буде подумати ще раз. Проходимо гру на швидкість – відповідності https://naurok.com.ua/test/radyanizaciya-ukra-nskiy-vizvolniy-ruh-u-1944-1950-h-rr-1607844/match	Інформаційно-комунікаційна компетентність												
10 хв	VI. Систематизація знань	«Таблиця експертів» Кожна група заповнює одну колонку таблиці.	<table><tr><td>Напр ям</td><td>Дії ОУН УПА</td><td>Дії радянської влади</td><td>аслід ки</td></tr><tr><td>Зброй на боротьба</td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td>Підпіл ьна діяльність</td><td></td><td></td><td></td></tr></table>	Напр ям	Дії ОУН УПА	Дії радянської влади	аслід ки	Зброй на боротьба				Підпіл ьна діяльність				Логічна, Просторова хронологічна, громадянська
Напр ям	Дії ОУН УПА	Дії радянської влади	аслід ки													
Зброй на боротьба																
Підпіл ьна діяльність																

			<table><tr><td>Репре сії та депортації</td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td>Завер шення руху</td><td></td><td></td><td></td></tr></table>	Репре сії та депортації				Завер шення руху				
Репре сії та депортації												
Завер шення руху												
4 хв	VII. Висновки	Після завершення Другої світової війни ОУН і УПА продовжували боротьбу проти встановлення радянської влади в Західній Україні. Спочатку опір мав форму відкритих збройних дій, але через масштабні каральні операції НКВС, депортації населення, колективізацію та репресії повстанці були змушені перейти до підпільної діяльності. Незважаючи на значні втрати та ліквідацію керівництва, український визвольний рух продовжував чинити опір ще багато років. Остаточного організований збройний спротив було придушено в середині 1950-х років, хоча окремі підпільники діяли до 1960–1970-х років і навіть до здобуття Україною незалежності. Боротьба ОУН і УПА стала важливою сторінкою українського національно-визвольного руху та символом прагнення до незалежності України.	«Мікрофон» Як ми можемо популяризувати тему УПА серед іноземців? 1. 2. 3. 4. ...	Аксіологічна мовленнєва здатність спілкуватися іноземними мовами								

2 хв	VIII. Домашнє завдання		Історична сторінка в соцмережі Створіть сторінку (або макет допису) від імені учасника УПА, підпільника, депортованого чи жителя Західної України 1940-х років. ✓ Додайте фото/ілюстрацію. ✓ Напишіть 3–5 дописів про події того часу. ✓ Використайте історичні факти. 2. Лист із минулого Напишіть лист від імені: ✓ повстанця УПА до родини; ✓ депортованої людини із Сибіру; ✓ мешканця села, яке пережило операцію «Захід». Обсяг: 1–1,5 сторінки. 3. Комікс «Один день із життя підпільника» Створіть комікс із 6–8 кадрів, у якому покажіть побут, небезпеки та діяльність учасників підпілля. 4. Історичний подкаст Запишіть аудіо (2–3 хвилини) на тему: ✓ «Що таке операція «Захід»?»;	<i>інформаційно-комунікаційна компетентність</i> <i>навчання протягом життя хронологічна, просторова інноваційність аксіологічна</i>
------	------------------------------	--	--	--

			✓ «Чому боротьба УПА тривала після війни?»; ✓ «Роман Шухевич: життя і боротьба» Переглянути відеоролик та створити хронологічну тайм-лінію https://www.youtube.com/watch?v=6no6Za1XbwE&pp=ygUy0YPQutGA0LDRI9C90YHRjNC60LjQuSDQstC40LfQstC-0LvRjNC90LjQuSDRgNGD0YU%3D	
--	--	--	--	--